

كهسايه تيبيا زاروکی د رۆمانا بوهرژين يا (نافع ئاكره ی) دا ل دويف تيوړا "ئه ميل" يا پهروه ده ی يا (جان جاك رۆسو ی)

زوزان صادق سعيد¹ - شيماء احمد سليم²

shaimaa.saleem@uod.ac - zozan.tirwansgi@gmail.com

¹⁺² پشكا زمان و ئه ده بی كوردی، كوليژا پهروه ردا بنیات، زانكویا دهوك، دهوك، هه رێما كوردستان، عێراق.

پوخته:

ئه ف قه كۆلینه ل ژیر نافونیشانی (كهسايه تيبيا زاروکی د رۆمانا بوهرژين يا (نافع ئاكره ی) يدا ل دويف تيوړا (ئه ميل) يا (جان جاك رۆسو ی). ئه ف رۆمانه ئيك ژ ئه وان رۆمانايه ئه وین بيشه یه كا گونجای بو هه بونا پيشيلكارين ئه وان بنه مایان ئه وین (رۆسو ی) د تيوړا خودا ئاماژه پیداین؛ چونکی رهنگفه دانا د سهرده مه كسيه، كو زاروك ل ژیر دهسته لاتا باب سالارپ د نالیت و ئه و شیوه یه یین توندوتیژیا ل گه لدا بكاردهیت، بنپیکرنا كهسايه تيبيا زاروکی و شكاندنا دهرونی و بی بههركرن ژ مافین خواندن و ژیاپی بابه تین سهره كسین رۆمانینه. د هه مان ده مدا بنه مایین تيوړا (رۆسو ی) ینه. د ئه ف قه كۆلینیدا میتودا وه سفی شیکاری بكارهاتییه ژ بو ئاماژه پیدانا ئه وان پرنسیپین (رۆسو ی) بو پهروه رده كرن داناین و ل سهر رۆمانی هاتییه پراكتیکكرن. ژ ئه نجامی قه كۆلیتی خویا دبیت كو (رۆسو) شیایه ئه و بنه مایین ساخلم بو پهروه رده كرنا زاروکی وه كو میتود و ریکه كی بو زۆریه یا وه لاتین جیهانی ب دانیت. ئه گه ر بهرپه رین هه ربواره كی ئه ده بی بهیته قه دان، زاروك دی بیته به شهك ژ ئه وی به ره می، له و ما رۆمان شیایه كهسايه تيبيا زاروکی د باوه شا خودا وه ریکریت. و دیار بکهت كو کاریگه ریا سیسته م و یاسایین جفاکی كوشتنه كا نه راسته وخو بو كهسايه تيبيا زاروکی پهیدا دکهت. ژ بهر ئه ف قه چهندی ئارمانجا قه كۆله ران ئه وه دیاربکهن كو ئافاهیپی رۆمانی ل سهر كهسايه تيبین مه رنان ب تی ناهیته ئافاكرن، بهلكو زاروك و سنپله ژی به شهكن ژ ئه ف قه جیهانی، رۆماننقیس شیایه ب شیوه یه كی هونه ری و ریکوپیک فوكسا كامیرا قه گپران ب ئیخیته سهر كهسايه تيبيا (سه عید) ی كو سنپله كی خودان ئیراده یه، به لی نه شیایه ژین كونترولا باب سالارپ و یاسایین جفاکی ئازادبیت. د هه مان ده مدا ژ لای پهروه رده یه ژی پيشيلكاریه كا زیق یا ئه وان په رهنسیپایه، ئه وین (رۆسو ی) داناین. و ئه ف قه ژی بيشه كا گونجایه بو ئه ف قه كۆلیتی.

په یفین كلیل: ئه ميل، رۆسو، كهسايه تيبيا زاروکی، خیزان، جفاك، رۆمان.

The Character of The Child in The Novel "Bohajin" By Nafeh Aqrabi According to The Educational Theory Of "Emile" By Jean-Jacques Rousseau

Zuzan Sadiq Saeed¹ - Shima Ahmed Salim²

¹⁺²Department of Kurdish Language and Literature, College of Construction Education, University of Duhok, Duhok, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

One of the philosophers of the Enlightenment is "Jean-Jacques Rousseau", although he was not a successful father, because he left his children in an orphanage after he separated from his wife. However, he was able to establish an educational and training method for the world - which most countries follow today -and put it under the name "Emile" and the style of this book was similar to the style of writing a novel, that is, making "Emile" a character for a child and through this child he established the principles of education. After this book was published, he returned to the orphanage to get his children back, but it was too late because they were given to families who did not own the children, and thus "Rousseau" lost his children because they changed the names and did not know which family had taken his child or children. Middle Eastern societies in general have their own rules and principles, as most countries apply the rules of the clan or the prevailing social system is left by feudal lords and money owners; therefore, people's livelihood is at the mercy of these people. The novel "Al-Ansar" is one of the Kurdish novels in which the writer was able to embody the character of "Emil" the child with the character of a child in the adolescent stage, "Saeed". In this way, the writer shed light on the prevailing customs and traditions of Kurdish society in a specific area, as well as the strict paternal authority and the injustice that followed it and emotional deprivation, all of this on one hand and taking children out of schools to work in the markets while they are in a stage where they need to be satisfied by playing and enjoying childhood on the other hand. Through this novel, it became clear that Kurdish society at that time was going against the direction of Rousseau's educational principles. Therefore, we find that children who live in a restrictive environment will have weak personalities. Therefore, he chose this novel as an opportunity to show the prevailing educational system in some societies.

Keywords: Rousseau, Child Character, Family, Society, Novel.

پێشهکی:

نافونیشانی فه کۆلینی: ئەف فه کۆلینه ل ژیر ناڤی (که سایه تیا زارۆکی د رۆمانا (بوهرژین) یا (نافع ئاکره یی) دا. ل دویف تیورا (ئهمیل) یا پهروهردیه یی (جان جاک رۆسو) ی. هاتییه ئه نجامدان. سنور و ریبازا فه کۆلینی: ئەف فه کۆلینه ل دویف ریبازا وهسفی - شروقه کاری هاتییه ئه نجامدان کو تیکستی ئه ده بی (رۆمان) هاتییه وه رگرتن و ل دویف تیورا (ئهمیل) یا پهروهردیه یی هاتییه شروقه کرن، ئانکو که رهستی فه کۆلینی (کاره کتهر و رودان....) ژ رۆمانا (بوهرژین) هاتییه وه رگرتن و شروقه کرن. - گرنگیا فه کۆلینی:

۱- ژبه ر گرنگیا روپی لیکچواندنی د نافه را پهروهردیه و رۆمانیدا وه کو رهنگفه ده را جفاکی، ئەف بابه ته هاتییه هه لبژارتن.

۲- پهروهده كرن كاره كې وهگرتهيه، نئيسهري فيايه د چارچوؤځي رۆمانه كا كهلتوري كورديدا ب پراكتيكرن ئامازه پې بهيته دان. د هه مان دهمدا رويې دهستهه لاتا باب سالارپې و ل ژير دهستبونا ياساين جفاكي دياربكهت.

۳- شاره زاييا نئيسهري ل سهر ئه فې تيوري، و ئه و رېك و پلانين ئه وى هه لېژارتين بۆ پياده كرنا ئه وى ل سهر كه سايه تيا زاروؤكي. ئانكو رۆماننئيسي ب شاره زايي رهفتار ل گهل لايه نې پهروهدهيا زاروؤكان كريبه.

ئه گهرين هه لېژارتنا بابته: لايه نې پهروهدهي وه كو تيور د بواري ئه دهبييدا ئامازه كا زور كيم پې هاتيه كرن ئه گهر نه هاتيهته فه رامؤشكرن گرنگيا ئه وى د ئه دبياتين كورديدا ئاشناكرنا رۆماننئيسايه ل سهر ئه فې تيوري و چاوانيا بهرجهسته كرنا ئه وى د بواري نئيسينيدا.

پرسيارين فه كوليئي

- ئايا د شياندايه تيورا (ئهميل) يا پهروهدهيا (جان جاك روسو) ي ل هه مي جفاك و سهرده مان مافي زاروؤكي و هه ز و ئاره زويين ئه وى ب پاريزيت؟

- ئايا بنه مايين تيورا (ئهميل) يا پهروهدهي تا چ راده ل سهر كاره كتهر و رودانين روماننا (بوهرين) دا دهيته پراكتيكرن؟

- تا چ راده دابونهريت و ياساين جفاكي دبنه رينگر بهرامبه ر دلخوشي و بې گونه هيا زاروؤكان د قوناغا زاروؤكينيدا؟

- ئايا ئاستهنگ و بارودوخين سهختين ژيانې دبنه رينگر، يان پالدهر ژ بۆ گه هاندنا ئارمانجين چافه رينكري؟

- تا چ راده تيورا (روسو) ي ل سهر جفاكي كوردى و دابونه ريتين ئه وى دهيته پراكتيكرن؟ بوچي؟

- **په يكهري فه كوليئي:** ئه ف فه كولينه ژدو پشكا پيكدهيت. پشكا ئيكي تيوريه، ئامازه ي ب (پياده كرنا كه سايه تيا زاروؤكي

د رۆمانيدا) دكهت. ول سهر دو خالان دهيته دابه شكرن. خالا ئيكي پيك دهيت ژ (كه سايه تيا زاروؤكي و گرئيدانا ئه وى ب

جفاكيه)، ئه فه زي بابتهين (ئاكارى و لايه نې خوگونجاندين) ب خوؤه دگريت. خالا دوي پيكدهيت ژ بابته ي (زاروؤك

دناقبه ر پره نسپين خيزاني و جفاكيدا). پشكا دوي (زاروؤك و رۆمان) پراكتيكيه، پيك دهيت ژ بابته ي (شيوزي ئامادهيا

زاروؤكي د رۆمانا بوهرين) دا، ئه فه زي بابتهين (شيوزي زين و ژيارى، لايه نې رۆشنيرپ خيزاني، چه وساندنا لايه نې دهروني،

لايه نې پهروهده و فيركرن) ئه نجام و ليستهيا ژيدهران و پوخته ب زمانين كوردى و ئنگليزي هاتينه نئيسين.

۱: پياده كرنا كه سايه تيا زاروؤكي د رۆمانيدا:

۱-۱: كه سايه تيا زاروؤكي و گرئيدانا ئه وى ب جفاكيه:

ل دهستپيكا نئيسينا هه ر رۆمانه كى، رۆماننئيس پې ئازاده ب كيش ره گه زى، يان كيش ته كنيكي ده رگه هى سه ره كيى بنياتي

رۆمانى فه كهت، له وما دى بينين زوربه يا رۆمانان ژلايې فه گيرى دهستپيدكهت و ب شيوه يه كى ريكخستى دافين رستنا

رۆمانى دهينه چنين.

كه سايه تي ئيك ژ ئه وان ره گه زين سه ره كييه، ئه وين دناف ئه فې ژانري ئه دهبييدا دهيته ديتن، له وما كارليكرنا ئه وى ل

گهل ئه له مينتين ديتر وه كو زنجيره يه كا بازنه ييه هه مي پيكفه دهينه گرئيدان. هه ر چه نده رۆمان په يدا بونا رودانه كتيه د

ناف جفاكيدا و زور كه سايه تي و كاره كتهر تيدا دهينه ديتن، به لى كيم رۆمان هه نه ئامازه ي ب رۆلى كه سايه تيا زاروؤكي

دكهن، يان رۆلى كه سايه تيا سه ره كي ب ئه وى دبه خشن. د رۆمانا (بوهرين) دا رۆماننئيسى ب مه رهم زاروؤك كريبه

كه سايه تيا سه ره كي و ئه و دبته سه نته ري گوهورينا رودانين رۆمانى و گه شه كرنا ئه وى. هه له بت ئه گه ري ئه فې چه ندى

دزفريته ئه وان بارودوخين جفاكيين ئه وى سه رده مي رۆمان تيدا هاتيه نئيسين، كو ده ربينه كا كه تواري يا ئه وى

سه رده ميبو. ئه و ده رده سه رپين نه خووش، ئه وين زاروكينيا كاره كته ري سه ره كي تيدا بورى و د ميانا كه سايه تيا ئه فې

کاره کتھری ئاماژەپیکری، نیشاندا نا ئهوی ژینگه ها خراب یا زارۆکین ئهوی سهردهمی تیدا دبورین و ئهو لایه نین جفاکی و پهروه دهی و کاریگه ریا ئهوان ل سهر دهرونی ئهوان زارۆکان دیار دکهت.

ههر ئافاهیهک ل سهر بنیاتهکی دهیته دانان، رۆمانیژی ئهف کهسایه تییه وه کو پیکهاتهکی سهرهکی ب دانانا ستراکچهری تیکستی رۆمانی دانایه. خیزانژی ئهو بیسهیه ئهوا زارۆک تیدا خو دگونجینیت و مهزن دبیت، ژبه ره ئهفی چهندی کاریگه ریا ئهوی ل سهر ئافاکرنا کهسایه تییا زارۆکی ب پله ئیک دهیت؛ چونکی ئهو ژینگه هه، ئهوال پپش پهیدا بونا ئهوی، دایک و بابان بو ئهوی ئاماده کری، لهوما وه کو (رۆسو) ئاماژه پیکری کو مروّف ژ دایک دبیت پی پاک، بهلی جفاک ئهوی بهرهف ئاراسته یین خراب دبهت. مه ره م ل قیری ئهوه کو مروّف دهستکاری د سروشتی پاقری زارۆکیدا دکهت و ریک و ئاراسته یان ل دویف ههز و ئارهزویا خو بو ددانیت. بسپورین بواری سۆسیۆلۆژی دیاردکهن کو (خیزان بلوکی سهره کییه بو دابینکرنا خو شی و فیان و گیانی لیبورینی و وه رگرتنا سالوخه تین ساخله م) (حسن، ۲۰۰۸، ۲۱-۲۵) ب ئهفی چهندی دهمی زارۆک ژدایک دبیت چ ژ یاسا و رینمایین خیزانی نزانیت، به لکو پره نسپیین جفاکی ژ مامۆستایین قوتا بخانا دهستپیکی وه رگرت ئهوی دایک و بابن، ژبه ره ئهفی چهندی بهرچا ف وه رگرتنا ئاستی رۆشنیری پی دایک و بابان کاریگه ریه کا راسته وخۆ ل سهر ئاراسته ییا هزری یا زارۆکی و گه شه کرنا ئهوی د ههر قوناغه کا ته مه نی ئهویدا دکهت.

ب شیوه یه کی گشتی بهرجه سته کرنا کهسایه تییا ن د رۆمانیدا ب مه ره ما بهرچا ف رونکرنا ماهیه تا کهسایه تییه، و مه رج نینه ئهف کهسایه تییه مه زن یان زارۆک بیت، ئانکو رونکرنا:

أ- ناسناما کهسایه تی.

ب- لایه نی رۆشنیری.

ج- لایه نی دهرونی.

د- لایه نی ئاکاری.

ه- لایه نی جفاکی وخۆ گونجانده.

ل گه ل ئهفان خالانژی دهستنیشانکرنا سیما و هیلین سهره کیین ئافاهی له شی پی ئهوی کهسایه تی ب ته مامکه را ئهفان رۆنکران دهیته هژمارتن. د رۆمانا (بوهرین) دا، ههرچه نده کاره کتھری ئهوی "سنیله یه" و چونا د ناف ناخی ئهویدا ژلای سايكۆلۆژیفه و ههستکرنا ب ههستین ئهوی بهرامبه ر ههر بابته کی د ژیانیدا یا ئاسان نینه، بهلی رۆماننقیس شیایه ب شیوه یه کی گه لهک هویر وب شاره زاییه کا کۆیر ئهفان لایه نان د کهسایه تییا (سه عید) یدا بکیشیت، ب ئهوی شیوه ی کو ههر خوانده فانه کی رۆمانی دخوینیت، دی ههست ب دروستکرنا وینه یه کی ئاشۆپی د ههرا خو دا کهت، ئهفه زی ئهوی چهندی دگه هینیت کو هیزا کاریگه ریونا رۆماننقیسی ب کهتواری و راستگویا فه گوهاستنا ژیان و ژیارا کهسه کی ل جهه کی گرتی و توند ژ پراکتیکرنا داب و نه ریتین جفاکی دیار دبیت. د هه مان ده مدا گوهورینا پره نسپیین (رۆسو) ی د پهروه ده کریندا بهرۆفاژی ئهوان پره نسپایه، ئهوین جفاکی رۆمانا (بوهرین) ل سهر هاتییه ئافاکرن و ئهو بنه مای ل سهر دهیته جیبه جیکرن. ژ ئهوان زی (رۆسو) دیژیت: (خودی مروّفی ددهت پی پاقر، و بنگونه ه، ژینگه ه و جفاک ئهوی بهرهف خراییی دهن) (لوقا، ۱۹۸۵، ۲۴). مه ره م ئهو نینه کو (سه عید) ی خراب ژدایک بویه؛ بهلی ئهو ژینگه ها ئهو تیدا دژیت ژبه ره ژاری و بارودوخین خیزانا ئهوی دکه فیه بهر هیرشین کهساین ئورۆستوکرات و ئهو که سین هه ژاری ب دهلیقه دبین بۆ سه پاندا دهسته لاتا خو، سهره رای ئهفی چهندی دهسته لاتا بابی ئهوی کو هه می پیه رین پهروه ده ی شکاندینه؛ ژبه رکو خو ب زه لام دهژمیریت هه می جوړین توندوتیژی بهرامبه ر (سه عید) ی و خویشک و برا و دایکا ئهوی

بكارئيناينه، ژبه هندی زور جارارن رهنگه دانا ئەفان جوړه رەفتاران دبیته ئەگەر کو زارۆك ژى دەمى مەزن دبیت هەمان رەفتاران بكاربينیت.

كەسايه تيا زارۆكان و بكارئينا نا ئەوان د رۆمان، يان تيكسين فه گيرانيدا پتر وه كو بنياتي سهره كى و تەمامكەرى جفاكى دهيتە هژمارتن، ژبهر ئەفنى چەندى رافه كرنا تيگه هى زارۆكى يان كەسايه تيا ئەوى ب هەمان شيويهين ئەوا قورئانا پيروز ئاماژه بۆ كرى دبیت رۆسويژى ژبو دانانا تيورا خو مفا ژى وه رگرتبیت، د قورئانيدا هاتيبه [هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نُرَابٍ نُمْ مِنْ نُطْفَةٍ نُمْ مِنْ عَلَقَةٍ نُمْ يُخْرِجُكُمْ طِفْلاً نُمْ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ نُمْ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى مِنْ قَبْلٍ وَسَوْلِتَبْلُغُوا أَجْلاً مُسْمًى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ] (سورة غافر): زارۆك ئەوه يى خودى ب مەزنا تيا خو د رپروهه كا تايبه تدا ژ چپكه كا ئافى چيدكەت... د ئايه ته كا ديترا ئاماژه ب ژيى زارۆكى دهيتە كرن، واته تا كيژ تەمەنى وه كو زارۆك دهيتە هژمارتن، و د قورئانيدا هاتيبه: [أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ] (سورة النور: ۳۱)، ئەفەژى دبیته پيشه رەك بۆ بسپور و تايبه تەمەندىن بواريى دەرونى و جفاكى و ئەوتىن ل سەر تيورين دەرونشيكارى كاردكەن، چونكى (ابن الكثير) ئەفنى ئايه تى شروفه دكەت و دياردكەت كو زارۆك (ئەو كەسه، ئەوى ژبهر ژيى ئەويى بچويك هەست ب كاريگه ريوئى به رامبه رن، يان ئافره تان ناكەت و هيشتا هەست و حەزىن ئەوى ب ديتنا ئەوان نەلشينه) (ابن الكثير، ۲۰۱۷، ۳۶۳). ل دويىف تايبه تەمەندىن بواريى زارۆكانى، هەر ژ رۆژا زارۆك ژدايك دبیت تاكو دگه هيتە ژيى (۱۸) ساليى ب زارۆك دهيتە هژمارتن. ئەفە ژى د ياسايين دانانيدا هاتيبه ئاماژه پيكرن- ژ ئەوانى ئەو ريككه قتنا مافين زارۆكان ل (۱۹۸۹ / ۱۱ / ۲۰) تيدا هاتيبه ئەنجامدان، د نافدا هاتيبه كو زارۆك ((هەر مروفه كى ۱۸ سالى دەرياز نە كريت و نە گه هشتبیت ژيى بالغونى)) (اتفاقية حقوق الطفل، ماده ۱۰، ۱۹۸۹). هەلبەت ئەف (۱۸) ساليه ژى ل دويىف بسپورين دەروناسى و سوسيو لۆژى و ئەدەبى ل سەر چەند قوناهه كان دابهش دبن، و د هەر قوناهه كيدا زارۆكى تايبه تەمەندىن خو پين هەين كو جودا ژ قوناهه ديتر دهيتە جودا كرن.

پياده كرنا زارۆكى د ميانا كاره كى فه گيرانيدا وه كى رۆمانى ((ب ئيك ژ كەسايه تيين ئاشوپى، يان واقى دهيتە هژمارتن و سەنتەرى رودانين رۆمانى ل دور ئەوى و ژيانا ئەوى دزقرن) (وهبه، ۱۹۸۴، ۲۰۸). هەر وه كو رودانين رۆمانى ژجهرگى جفاكى هاتبەن وه رگرتن ب هەمان شيوه دى هەمه جوريا كەسايه تيان ب خو فە گريت؛ چونكى ژيان يا ژ زارۆكان يى به رنينه و ل قيرى گرنكيا رولى هەر جوړه كەسه كى ديار دبیت.

۲-۱: كەسايه تيا زارۆكى د نافبه را پرهنسيپين خيزان و جفاكى ل دويىف تيورا "ئەمیل" يا په روه ردهى:

(ئەمیل) وه كو كاره كى فه لسه فى يى به رچاف (رۆسو) ل سەر چەند بنه مايه كين گشتى دارشتيبه و ئەفە دبنه به رى بنياتي بۆ گشت تيورى ژ ئەوان بنه مايانژى:

۱- زكما كيا باشى ل دەف مروفى: (رۆسو)ى، باوه رى ب ئەوى چەندى هەيه كو هەمى مروف ژ دايك دبن د پاقر و بيگونه ه جفاك ئەوى خراب دكەت.

۲- فيربونا سروشتى: داخاز دكەت كو گه شه كرنا زارۆكى يا سروشتى بيت، دا كو كى ل سەر گه شه كرنا له ش، هەست، و ميشكى بيت ئەوژى ل دويىف قوناهه يى ژيى ئەوى، دوير ژ هەر گريدانه كا چيكرى يا جفاكى.

۳- سى ژيدەريى سهره كى بۆ ئەفان بنه ميان ديار دكەت ئەوژى:

أ- سروشت: گه شه كرنا ئەندامين نافخويين له شى زارۆكى و مه له كاتين ئەوى ئەوتىن دهرقهى دهسته هلاتا مروفى.

ب- مروف: ئەو فيركرنه، ئەوا زارۆك ژ دەورو به ران وه ردگريت.

ج- تشت: ئەو شاهزاييه، ئەوا زارۆك ژ تشتين دەورو به رين خو وه ردگريت.

ههلبهت ئەف کارهژی د میاننا:

أ- فیژکرن د چارچوڤی شارهزاییدا: دیار دکهت کو خواندن ب ریکا سه ربوران و بهرسینگ گرتنا پندفیاتین سروشتی باشتره ژ خواندنا پهرتوکان.

ب- پهروهدهیا ساخلمه: ئەو پهروهدهیه، ئەوا ژ ژیی (ئیک سالیی تاکو دوازه سالیی)، نابیت پهروهدهکار وانەیان بو زاروکی بیژیت، بهلکو دلێ ئەوی ژ پیسیی و میشکی ئەوی ژ خهلهتییان ب پارێزیت، و ئەوی بهرههف بکهت کو بشیت بهرسینگێ باروودوخین ژیانێ بگریت. (روسو، ۱۹۵۶، ۱۱۷)

ب شیوهکی گشتی ئەو ستوینین سهره کیین د ناف ههر جفاکه کیدا ژ بو ئافا کرنا که سایه تیا زاروکی رۆلی خو دبیین کو هه مان خالین (رۆسو)ی د پهرتوکا خو یا پهروهدهیدا (ئهمیل) ئاماژه پیداین ژ ئەقین ل خواری پیک دهین:

۱-۲-۱- سیسته می جفاکی: جفاک ئەو سیسته می مهزنه ئەوی هه می تاکه کهس خو د ناف باوهشا ئەویدا دبیینت و ل دویف پیغه ری (رۆسو)ی، ئەو دبیته ئەگه ری خرابون و سهرداچونا تاکه که سین ئەوی جفاکی و ژ ئەوی پاقری دهرده کەفیت ئەوا پی هاتییه ئەفی ژیان، ئانکو هنده ک فاکته رین ههین دبنه ئەگه ری گوهورینا ئەوی دهرونی سامال. ژ ئەوان لایه نین په یوهندی ب گوهورینا زاروکیفه ههین:

۱-۲-۱-أ: خیزان: بنگه هی ئیکیه پی خو فه دیتنا زاروکی، قوتابخانا بنه رتیه بو ئافا کرنا و ب هیزکرنا که سایه تیا ئەوی، دویر ژ هه بونا ژیک جوداهیین روشنیری د ناف جفاکین جودا دا، خیزان نه ب تی ئاماده که را خرن و فه خارنیه بو ئەندامین خیزانی؛ بهلکو دابینکه را هه می پیداویستیانه د ناف خیزانیدا هه ر: چه ژیکرن، چاقدیریکن، پهروهده کرن، ئاراسته کرن، فیژکرنا دابونه ریتین جفاکی و روشنیری و ئاکاری، لهوما (هه ر باروودوخه کی ئابوری، یان فشاره کا جفاکی یا ژیان و نه بونا شیاینین دابینکرنا پیداویستی و داخوایین زاروکان ژ لای دایک و بابان، ره قینا بابی ژ بهرپرسایه تیا خیزانی و هه لگرتنا گشت بهرپرسایه تی ژ لای دایکی، دی ژینگه هه کا خه مگین و بهردهوام توندوتیژی د نافدا رهنگه ددهت هه بونا خو دبیینت و د ئەنجامدا دی کاریگه ری خو یین خراب ل سهر ئافا کرنا زاروکی خودان که سایه تیین دامای و چه وسای مهزن کهت) (الطنیجی، برهومی، ۲۰۲۳، ۲۷۵). هه ر ژبه ر ئەفی گرنکیا رۆلی خیزانی، بیهه یا پهروهده یا زاروکی و پیگه هاندنا که سایه تیا ئەوی ژینگه هه کا پاك و یاقژ دقیت، (رۆسو)ی د (ئهمیل) دا ئەو چهنده دیارکریه کو زاروک ب سروشتی خو ده می ژدایک دبیت پی پاقر و بی گونه هه، مروف و ئەو ژینگه ها تیدا مهزن دبیت ئەوی خراب دکهت: ((هه می تشت ژ دهستی خالقی پاك و بیگهرد دهرده کفن، و هه می تشت د دهستی مروفاندا خرابی و زیان دگه هی تی)) (رۆسو، ۱۹۵۶، ۱۹). ب ئەفی شیوهی دیار دبیت کو ئەو شهنگستی سه ره کیی بو که یسا پهروه ری هاتییه دانان (سروشتی) ه ئەوی ب ماموستای ئیکی دهیته هژمارتن. ل دویف فه کولینین بواری فه لسه فی مه ره م ژ ئەوی ژ سروشتی (جفاکه)، ههروه سا دیار دبیت کو هه ر تاکه که سه ک د ناف ئەفی جفاکی - سروشتی - دا ب ریکا سی ئامرازان فیژ دبیت ئەوژی: جفاک، مروف، تشت (که رهسته)، به لی ل دویف ژیده رین "سوسیۆلۆژی" پهروه ده د هنده ک جفاکاندا پالپشته بو چاندنا ده مارگیری، زاروکی ئەوان یاسا و په رنسیا فیژ دبیت و وه ردگریت و ده می مهزن دبیت هه مان "ره فتار" بو دروست دبیت (شرقی، مؤید، ۲۰۱۵، ۵۳۶). ئەف چهنده وه کو نمونه د فه کولینیدا دهیته دیتن، ده می برایی "سه عید" پی بجویک (خدر) خو ل خویشک و برایی خو توره دکهت و فه رمانان لی دکهت و وه کو زه لامه کی مهزن خو ددانیت، ب هه مان شیوه پی ژ بابی خو فیژبوی و وه رگری.

کهواته جفاک و یاساین جفاکی ل دهف هه می نه ته وه یان پینگا ئیکی یا ئازادیا تاکین ئەوی جفاکیه، به لی هنده ک جفاکان خو ژ ئەوان گریدانان رزگارکریه، چونکی ئەو دبیین کو "گریدان" ریگره به رامبه ر پیشکه فتنا ئەوان. ئەفه زیده باری ئەوان

ياسايين ئاينى، ئەوين دىنە فاكتهرە كى دىتر بۇ دانانا سنور و توخيپن چارچوقە كرىپن ھندەك بابەتان. (رۆسو) ئاماژە ب ئەوى چەندىزى دەت كو "ئەفلاتونى" د كوما را خۇدا ئاماژە ب پەروەردەيا گشتى كرىه و دىبىت: كوما ر پەرتوكە كا سىياسى يا رەھا نىنە، بەرۇفاژى ئەوان دىتئايە، ئەوين بىر ياردانى ل سەر ئاقونىشانى پەرتوكى دەن، بەلكو كوما ر جواترین نامەيە بۇ پەروەردى ھاتىيە ھەبونى. ب ئەوى شىوہى ديار دكەت كو ھەر ژ دەمى ھەبونا مرۇفایە تىي تاكو ئەفلاتونى جفاك و تەخە كا دەستنىشان كرى ژ ئەوى جفاكى كرىنە ئەگەرى بندەستكرنى و دروستكرنا تەخىن مرۇفان، نە ل دويف بەپاى مرۇفایە تىي، بەلكو ل دويف پىگەھى دەولە مەندى و دەستھە لاتا ئەوى د ناھ جفاكيدا. ئەف چەندە ژى ئىك ژ ئەوان ئەگەرايە، ئەوين تەخىن جفاكى دروست دكەت و ئەو مرۇفى پاقر ژدايك دبىت دى كەفیتە بەر چە كوچ و بزمارىن جفاكى پرۇگرامى ئەوى دى ھەمى ھىتە گوھورین ودى ژ كەفلە ژانى ئەوى بىگونەھى و باشيا خۇ بەرەف كار و رەفتارىن خراب چىت. ئەگەر جفاك د دۇخىن ئابورى يىن خراب دبىت، ئەوى دەمى دەستھە لاتا كەسپن خراب و دەولە مەند دى ھىشتا زۇرتربىت. ھەروەسا دبىت خىزان ب تى ئەبىتە بنگەھى ئىكىي پى پەروەردە كرى؛ چونكى دى گوھورین كەفنه پەرنسىپن پەروەدەيا خىزانى ل دويف بەرژەوھندىن گشتىن ئەوان و تايە تىپن خودان دەستھە لاتان.

ئەف بنەمايىن (رۆسو) ئاماژە پى كرى د زۇر بەيا پرۇگرامىن خواندنيدا ژ بۇ زارۇكان ھاتىنە ئاراستە كرن و پىادە كرن، بەلى جھى سەرنج راکىشانى ئەو كو بتنى زانین و مەرەم بىاقى ئەدەبى د ھەلبىژارتنا كارەكتەرىيا زارۇكيدا بۇ تىكستە كى فەگىزانكى مينا رۇمانى ھاتىيە ھەلبىژارتن، چونكى زارۇك ب كەسايە تىيا سەرەكى يا جفاكى دەپتە دانان. رۇمان نقىس ھەول دەت ھەر چ كەفەرە كى جوان و راستە ب سەر ساخلە تىن كارەكتەرىيا زارۇكيدا بىنیتە خارى؛ چونكى دبىنیت كەسايە تىيا ئەوى كەسايە تىيە كا بىگونەھە ژ ھەمى خرابىيا، ئەگەر كارە كى خرابى ب كەت ئەو كارىگەرىيا ژىنگەھ و دەوروبەران ل سەر ھەيە. (ئەمىل) شىوہى كى تايە تى رۇمانىيە، بەلى جوداھيا ئەوى ل گەل شىوازى ھونەرى پى رۇمانا سەردەم د نافەرۇكا ئەويدا دەپتە دبىن، چونكى (رۆسو) كارەكتەرى پرۇژى خۇ پى پەروەردەيا ب ناقى "ئەمىل" دانايە، و ب رىكا ئەف كارەكتەرى ھەمى رەھەندىن پەروەدەيا و جفاكى داينە ديار كرن، لەوما وەرگرتنا ئەف لايەنى و پراكىكرنا ئەوى ل سەر رۇمانا "بوھژىن" دا دى پتر ھىتە ديار كرن و روپى لىكچواندىن د نافبەرا پەروەردەيا ئەوى سەردەمى (رۆسو) "ئەمىل" تىدا نقىسى و ئەو سەردەمى "بوھژىن" تىدا ھاتىيە نقىسین، دەھمان دەمدا زىندىمانا پەرتوكا (ئەمىل) تاكو ئەف سەردەمى د سىستەمىن زۇر بەيا وەلاتاندا دەپتە بكارىنان. دىسان ديار دبىت كانى كىش جفاك پتر كە فتىيە ل بەر ياسايىن توند و نەرىتپن خىلە كى و خىزانى و شىوہى تەپەسەر كرن كەسايە تىيا زارۇكى د ناھ خىزانىدا و رادا ئازادىيا دەربىنى و خۇ گونجاندىن ل گەل ژىنگەھى، دەھمان دەمدا ئەو گوھورىن جفاك ب سەر شىوہى پەروەردەيا رەسەنا مرۇفى دكەت، ئەرى جفاك ب چ رەنگ ئەوى سروسى پاقر، ئەوى ئافرىنەرى داىە مرۇفى دگوھرىت.

۱-۲-۱-ب: **دابونەرىت:** رۆلى داىك و بابان نە ب تى ئىنانا زارۇكانە، بەلكو ئافكارنا كەسايە تىيا ئەوى و فىكرنا ئەويە، ب ئەوى شىوہى كو خۇ ل گەل بارۇخىن ژيانى بگونجىنیت. (سەعید) د ژپى سنیلە يىدا دژىت، ھەلبەت د ئەف قۇناغىدا گوھورىن ئەوان يىن جەستەپى، ئەوى ھەستى ل دەف دروست دكەت. كو پىشت بەستى ئىدى ل سەر خۇدى خۇ ب كەت، ئەو قارەمانى بچوپك، ھەلگىر خەون و ھىفى و ئارمانجىن مەزنە و ئەف چەندە بۇ ئەگەر ئەو د نافبەرا ھەفركىە كا توندا د نافبەرا خودى خۇ وەكو سنیلە و ب دەستفە ئىنانا ئارمانجىن خۇ ل ژىر دەستھە لاتا بابە كى ستەمكار و نەزانى شىوازىن پەروەردە كرن و پرۇگرامىن ئەوى ل گەل جفاكە كى دەستھە لات سەپىن كۆھەمى بزاقىن ئەوان ئەو بوینە كەسانىن ھەژار نەگەھنە دەستھە لاتى و چ كاروكىر ب دەستفە نەھىن ب رىكا ئەوى كارى كورسىكا دەستھە لاتا ل بن پىن خودان سامانى وەرىگىت. بەلگەژى بۇ ئەف چەندى دەمى (سەعید) نمرىن باش وەرگرتىن داكو بچىتە كولىژا

نوژداری، یانژی مافی ئەویەل دەرڤە وەلاتی بخوینیت، گەلەك ژ ئەوان دەوله مەندین جفاکی نە د فیان بەرەف دەرڤە وەلاتی بچیت و هاریکاری ئەویا ماددی نە کرن، داکو رۆژەکی نەبیتە ئەگەر بۆ نەهیلانا ستەما ئەوان و چەسپاندنا هەبونا خۆ وەکو سنیلەك ل بن زەحمەترین بارۆدوخین ژبانی بشیت ئەوی نمری ب دەست خۆ بئێخیت.

د تیۆرا (ئەمیل) دا دیاردبیت سیستەمی پێکھاتەیی جفاکی ستۆینا سەرەکیا ئافاكرنا کەسایەتیا زارۆکییە، چونکی فەلسەفا (ئەمیل) داکوکی ل سەر تەکنیکین تاییبەت د فەگواستنا زانیاری و تیگەهین فیڕکرنیدا نینە، بەلکو رۆژدی دئێخیتە سەر پێشئێخستنا کەسایەتیا (قوتابی، زارۆکی) و هەستین ئەوی یین ئاکاری، داکو ببیتە دەلیفە بۆ فیڕکرا ئەوی کو خۆدی خۆ "زانە" پێشئێخیت و بمینیت بەرزراگرتی د جفاکەکی نەسروشتیدا، ئەو د ئەفی بیاقیدا دبینیت کو زارۆک ل ژینگەها گوندان ساخلمتر و پەرودەترە ژ ژینگەها باژیران. (رۆسو) د بیافی پەرودەیدا پەيامەکی ئاراستە ی پەرودەکاران دکەت ژ ئەوانژی "ماموستا" دیژیت: "زارۆکی فەخوینە" ئانکو ئیکەم کار دفتیت ماموستا شروڤە کرنا کەسایەتیا زارۆکی ژلاپی دەرەونیفە بکەت، پاشی شروڤە کرنا جیھانی د گۆشەنیاگیا زارۆکیدا بکەت، داکو زارۆک بخوینیت، باشترە ماموستا مێشک و ئارەزو و حەزین ئەوی بزانی، ئانکو حەزا ئەوی ل سەر چییە و چ نینە (الابراشی، ۱۹۶۷، ۳۰). کە واتە ئەف سیستەمی (رۆسو) ی گوتی ل سەر دایک و باب و جفاکیژی دەیتە سەپاندن، چونکی ئەو دەمی جفاک و خیزان د زارۆکی و حەز و ئارمانجین ئەوی نەگەهن، دی ئەو چەندە د ناف ناخی ئەویدا هەلۆەشن و د ئەنجامدا بیزار دبیت. نمونە ل سەر ئەفی چەندی دەمی (سەعید) دگەهیتە قوناغا زانکوی (کولێژا نوژداری) د هەمان دەمدال جەهە کێژی کار دکەت، و ژنیشکە کێفە راگری کولێژی دبینت، رۆژا پاشتر گازی دکەتی و خۆل گەل تۆرە دکەت چونکی ئەوی (سەعید) وەکو کرێکارەک ل جەهەکی دیت، ل فیژی دیژیتی ئەرکی تە خواندنه، نە کارکره. لەوما وەکو پەرودەکارەک داخوای ژ (سەعید) ی دکەت و ئاموزگاریان پیشکێشی ئەوی دکەت کو چافی ئەوی ل خواندنا ئەوی بیت، و ئەو ل کولێژی دی سندوقەکی دانن و هاریکاریا کوم کەن بۆ قوتابین هەژار و ئیکەم کەس کو مفای ژ ئەفی چەندی و هریگری دی (سەعید) بیت، بەلی ل جەهی کەیفە (سەعید) ی بهیت، گەلەك تۆرەبو و دوخی ئەوی ی دەرونی تیکچو، وەکی رۆماننقیس دیژیت: هەر وەکی تیرەك ب دلئ ئەوی وزەلامینی و بلندیا ئەوی کەت.... دل و دەرونی ئەوی تژی ژان و ئازاروبون... (ئاگرە، ۱۹۸۹، ۲۲۷). ئەفجا دیاردبیت کو راگر د ئەوی کەرامەت و بهایی (سەعید) ی بۆ خۆد و دەرونی خۆ دانان نەگەهشتیه، راگری نەدزانی ئەوی قوتابی چ جارن یا کیم بۆ کەسایەتیا خۆ داخواز نەکره. هەلبەت ئەف چەندەژی دبیت ل گۆرە ی ئەوان پرنسیپین پەرودە و فیڕکرنی هاتبە گوتن.

۱-۲-۱-ج: ژینگەه: دیارە، ژینگەه ئەو پانتایا جوگرافی و جفاکییە ئەوا زارۆک و ئافاكرنا کەسایەتیا ئەوی تیدا بەرەف دبیت. د هەمان دەمدای فیژی ئەوان چالاکي، داب و نەریت، رەفتار و پەویەندیین جفاکی دبیت، و چاوانیا کارلێککرن و بەشداریکرنا ئەوی د کاروبارین ئەوی جفاکی ل گەل دزیت، ئەف جفاکە چ خیزان، گەرەك و گوند، قوتابخانە هەمی پێکفە بنەمایین سەرەکیە بۆ ئافاكرنا کەسایەتیا زارۆکی و هەر ئیک ژ ئەوان ل پە ی سیستەمی سەربۆرین خۆ پرنسیپین پەرودە ی ددەتە زارۆکی، ئەفجا ئەف بنەمایەژی ئەگەر د بواری تیکستەکی ئەدەبییدا بهیتە پیداکرن، نقیسەر هەمی بزاقان دکەت، کو باشترین ریکارین پەرودە ی هەلبژیت، داکو بۆ کەسایەتیا ئەوی زارۆکی بکاریینیت، ئەوی دبیتە ئیک ژ کارەکتەری تیکستی ئەوی.

د بواری پەرودەیدا رەفتار و کریارین مروڤی گرنگیە کا تاییبەت هەیه، لەوما ئەو ژینگەها جفاکی ئەوا زارۆک تیدا مەزن دبیت دکەفیتە ل ژیر کاریگەریا ئەوان رەفتاران و ئەو ب خۆژی ب راما (کومە کا کار و کریارایە پشتی ئەنجامدانا هەندەك چالاکیان د چارچوڤی ژینگەهە کا تاییبەتدا ل دەف مروڤی دەیتە دین، دبیت ئەفی ژینگەهی کاریگەریە کا ئەرینی هەبیت و

دبیتزی یانه رینی بیت (بوروح، ۲۰۲۱، ۱۴۵-۱۴۶). رەفتار ب خۆژی ئەو جوۆی کارلیککرنییە ئەوا د نافهرا مروۆفی و ژینگه ها دهووبه ر د ماوهیه کێ دیارکریدا پهیدا دبیت، و ئەف تیکه لکره د میانا هندهک بازاندا دزفیت، مینا بازنی هزرکرنی، بازنی ئیرادی، بازنی ده ریری، بازنی بکارئینانا رەفتاران ب ریمانە کا دیتەر ئەو گونجانندا د نافهرا هەرسێ تهخین جفاکیدا (تهخا بورجوازی، تهخا نافین، تهخا ئوروستوکراتی) دا رهنگه هاندانا خۆ ل سەر جوۆ و شیوهی رەفتارکرنی د نافهرا خه لکیدا ههیه چ مهزن یا زارۆک بیت. ژینگه ها جفاکی کوردی پیکهاتهیه کا تایهت ههیه، ئەوژی هه بونا (ئاغا و به گانه ئەفان ل دویف یاساین بهرژه وهندیا خۆ جفاک ب ریفه دبر و ژبه رکو ئەو ب تهخا ده ربه کا دهینه هژمارتن، لهوما تهخا هه ژار نه چار دبون گوهداری و جیه جیکرنا زۆربه یا گو تنین ئەوان بکن، و ب رەفتارین ئەوانژی رازی دین. ده می سیمایین که سایه تیا زارۆکی دهیته کیشان، رۆماننقیس نه چار دبیت ئەوان سیمایان (د میانا ژینگه ها جفاکی یا پهروه رده ی یا تاکه که سی و ئەو جوۆی رۆشنیری و ئاره زوین ئەوی بهینه راکیشان. زیده باری که سانین دهووبه ر و کاریگه ریا کریار و رەفتارین ئەوان ل سەر که سایه تی) (جینیت، ۱۹۸۹، ۱۰۸). زارۆک د چارچووی ژینگه هه کا گرتیدا جوداها خۆ ههیه ژ ژینگه هه کا باژیری و شارستانی و فه کریدا. پیاده کرنا که سایه تیا زارۆکی د هه ر جوۆه کێ ئەده بی فه گێرانکیدا وه رگرتنا ده قا و ده ق یا ئەوان رەفتار و بنه مایین داب و نه ریتانه، ئەوین د ئەوی ژینگه هیدا پهروه رده بوی، ئەفجا زارۆکه ک د ژینگه هه کا گرتیدا وه کی جفاکی کوردی مه زنبیت وه کی ئەوی زارۆکی نابیت بی ل باژیری مه زنبوی، لهوما شاره زایا رۆماننقیسی ئەوه دی چاوا زارۆکی ب رەفتار و کریارین با بی ئەویفه ئافاکهت. زارۆکه ک پارچا ته مامکه ربیت ژ ئەوی ژینگه ها با بی ئەوی ئەو تیدا مه زن کری.

ئەف سیسته مه وه کی ته فنه کێ چنی د هاته بکارئینان و زارۆکی ئیکه ژ ئەوی تهخا جفاکی ئەوا که فتیبه بهر دافین ئەفی ته فنی و ئەفه زی دبیته ئەو ژینگه ها جفاکی شینوارین خۆ ل سەر هزر و بیرکرن و رەفتارین زارۆکی دکهت. (رۆسو) ی د ئەفی بواریدا دو بنه مایین سه ره کی ژبو پاراستنا (زارۆکی-ئه میل) دانابون، ئەوژی: بنه مای (پاراستنا زارۆکی ژ خرابی و گنده لپین جفاکی و دویرئیکه ستنا پهروه رده کرنا ئەوی ژمایتیکرنین مروۆقین مه زن. بنه مای دوی رپیدان ب پهروه ردا سروشتی ئەوا زارۆک پی هاتیبه ژیا، چونکی ئەوی ب خۆ هندهک ساخله تین باش دویر ژخرابکاری پی هین) (رۆسو، دت، ۳۴) ئەف هه ردو بنه مایین (رۆسو) ی ئاماژه پیداین ب شیوهیه کێ رپه هه ی د رۆمانا وه رگرتیدا هاتیبه پراکتیککرن، چونکی کاره کته ری رۆمانا (بوهرین) د نافه را گوند و باژیراندا خواندنا خۆ یا ته مامکری، ئەفجا بی نه چاریو ئەوان رەفتارین خۆ یین گوندی ل باژیری ب پارێزیت و هه ولدایه خۆ ل گه ل مروۆقین باژیران بگونجینیت.

۲-۲-۱: لایه نی پهروه ده ی: رۆمان ئیک ژ ئەوان ریکایه، ئەوین روشنیرییا ملله تان پی دهیته دیارکرن و به لافکرن. رۆماننقیس وه کو تاکه کێ جفاکی هه ولدهت ب ریکا نفیسنا تیکسته کێ رۆمانی گشت کیم وکاسین ئەوی جفاکی د نافدا دژیت ب فه گیت، به لی ل سەر زاری هندهک که سایه تیان کو دبیت راسته قینه بن و دبیت ژ وه رگرتی و ئاشوپین، مه ره ما سه ره کی د بابه تی رۆمانیدا گه هاندنا په یامه کا تایهت و فه شارته ی و به رچا فکرن ئەوان هه فکی وجودا هیی و ئەو که یسین دبنه ئە گه ری دروستبونا نه خو شییان د په یوه ندین جفاکیدا.

پهروه رده کرنا زارۆکی د دو ژینگه هین جودادا هه ر ئیکی دی شینوارین خۆ هه بن، پیگه هاندنا زارۆکی د ناف خیزان و جفاکیدا، جفاکی رینیشاندهره بو فیرونا ئەوی ب بهاین مروۆقابه تی و که لتور و روشنیرییا ئەوی جفاکی ل گه ل دژیت، د هه مان ده مدا دبیته فاکته ر بو کارلیککرن ئەوی ل گه ل ژینگه ه و دهووبه رین ئەوی و ئەو دی ل سەر هه مان بنه مایین ئەوی جفاکی دهیته فرشکرن ئەوین دایک و با باین ئەوی ل سەر پهروه رده کرین، ئانکو به ره ه فکرن زاروکیه تاکو ببیته تاکه کێ جفاکی ب هه مان شیوه یی ل سەر هاتیبه فی کرن.

تيۇرا سۆسۆسايكۆلۆژى يا (ئىريك ئىريكسون)ى ژىگىنگىز تىۋرايە، ئەوئىن شىۋە كرنا ئەۋى پروسىسى كرېن ئەۋا ب نايى "پىنگەھاندنا جفاكى" ھاتىيە دانان، و رادا كارىگەرىيا فاكتهرىن دەرۋەيىن خىزانى ل سەر پىنگەھاندن و ئافكارنا كەسايەتيا زارۋكى، د ئەۋى تىۋرئىدا (ژيانا ھەر تاكە كەسەكى دابەش دىبىتە سەر ھەشت قۇناغان و د ھەر قۇناغە كىدا شىۋازەكى رەفتار و پەرۋەردە و ھەرگىرن و كارىگەرىيۈ ب دەۋرۋەيران دەپتە ئامازەپىكرن، د ئەۋى پروسىدا قۇناغا پىنجى ب قۇناغا دەستىشانكرنا ناسناما زارۋكى ژ لايى ئەۋى ب خۇۋە دەپتە دياركرن ئەف قۇناغە ژ قۇناغا سىنلەپ دەستىدكەت تاكو ھەژدە سالىپ يان بىست سالىپ و ل دويىف ۋە كۆلىنان ئەۋە باشترىن قۇناغە بۆ پىكئىنانا جۇرى ھىزركرى و دياركرنا ئاراستەپ ئەۋىپ يا ھىزى) (خليل، ۲۰۰۳، ۵۷) ئەۋە ب ئەۋى رامانى دەپتە كو ئەۋى ب بويە تاكە كەسەكى ئەكتىف د ناي جفاكىدا، د ھەمان دەمدا دياربويە تاكو چ رادە ئەۋە كەفتىيە ل ژىر كارىگەرىيا ئەۋان نەرىتپىن خىزان و جفاكى ئەۋ تىدا چارچۇۋە كرى ((ھەر تاكە كەسەك د ئافكارنا كەسايەتيا خۇدا پى ل ژىر پروسەيا پىكھاتەيا رۆشنىرى و جفاكى يا مللەتپ خۇ پى بورى)) (احمد، ۲۰۰۵، ۱۰۰). ب ئەۋى شىۋە دياردبىت كو سىستەمى پەرۋەردەپ ھەر مللەتەكى لايەنەكى پروسەيا جفاكى ئەۋان ب خۇۋە دگىرت، لەۋما ئەۋ پروسىمىن فىكرنى يان زى يىن رۆشنىرى مينا بەرھەمىن ئەدەپ ل ژىر ھەمان پروسە دەپتە ۋە گىران. مەرەم ژ ئەۋى چەندىزى ئەۋە ئافكارنا كەسايەتيا زارۋكان ب ھەردو رىكان ل پەي سىستەمىن جفاكى بەپتە ئافكارن. رۆمانقىس د ھەلۋارتنا كەسايەتيا زارۋكىدا پى نەچارە ل پەي ئەۋان پرنسىپان رۆلى كارەكتەرى خۇ پى زارۋك بدانىت ئەۋىن سنۆرىن پەرۋەردەي و كەلتۇرى يىن جفاكى ئەۋى پى ھاتىيە دانان. جوداكرنا ژ لايەنە پەرۋەردەي ژلايەنە بايىن جفاكى و پشت گوھ ھافىتتا ئىك ژ ئەۋان د سىستەمىن پەرۋەردىدا (لەنگىيە) بۆ ئەۋى پروسىمىن دەپتە پىشكىشكرن، د دانوستاندنە كىدا د ناقبەرا (رۆسۇ)ى و خانمەكى ب نايى (مەدام دى ئەبىناي)دا ئەۋى خانمى گوت: ((پەرۋەردە كرنا زارۋكان يا بزەحمەتە. (رۆسۇ)ى گوت: راستە خانما ھىزا و چ ئەگەر بۆ ئەۋى چەندى نىن و دايك و باب نەھاتىنە داکو زارۋكان پەرۋەردە بكن. و زارۋكزى ژ دايك نەبويىنە داکو بەپتە پەرۋەردە كرن. ئەۋ خانمە سەرسۆرمانبو ب ھەۋدزىيا ئەۋى ئامازەپىداي و گوت: چاۋا... (رۆسۇ)ى گوت: داکو تو د پەرۋەردە كرنا زارۋكاندا سەربكەۋى، پىدقىيە سەر ژنوى دەست ب گوھورىنا جفاكى بكى) (البرشى، د.ت، ۲۳). زارۋكىن دەۋلەمەندان ل سەردەمى (رۆسۇ)ى د ھاتنە ھنارتن بۆ گوندان داکو خانمىن گوندى ئەۋان پەرۋەردە بكن. ل دويىف دىتتا (رۆسۇ)ى ئەۋ خانما ل گوندى ۋەكى يا باژىرى زارۋكى ب رۆشنىرىيە كا بلند پەرۋەردە ناكەت، بەلكو ھەر چ كرىار و رەفتار و داب و نەرىتن ل سەر ئەۋى زارۋكى دەپتە سەپاندن. ھەلبەت دايكە كا ھىز و رۆشنىرى ۋەكى ئەۋى دايكى نابىت، ئەۋا دكەۋىتە ژىر دەستەھلاتا ياساين جفاكى و ستەما زەلام سالارپى. د ئەنجامدا ئەۋ زارۋكى ل دەف دايكە كا خواندەھان و رۆشنىر و ل باژىران پەرۋەردە دبىت ژ ئەۋان سىستەمىن خىلەكى و نەرىتپىن توند يىن جفاكى دوير دبىت و زارۋك پتر ئازادىيا خۇ يا دەربرىي و ئافكارن و دەستىشانكرنا ناسناما خۇ يا كەسايەتى ب دەستەھ دىنىت. و ئەۋە ئەۋە يا (رۆسۇ)ى گوتى: (بەپلن ھەردەم زارۋك خودانى برىارپن خۇبىت، و ھوین "دايك و باب، پەرۋەردە كار" ھەۋلبدن ببنە رىنىشاندر، بەلى چ سەپاندن سەرتاسەرى نەبن كو ئازادىيا ئەۋى تىكچىت، ب ئەۋى رىكى دى د شىاندابىت زارۋك ب ھەمى ئىرادا ئەۋىۋە ھىتە كونترولكرن) (البرشى، د.ت، ۲۸). ب ئەۋى شىۋە دياردكەت كو زارۋك ھەزناكەت لىقن و ھەز و ئارەزويىن ئەۋى بەپتە سنورداركرن، چەند ژيانا ئەۋى بەپتە توخىبكرن، دى پتر كەسايەتيا خۇ ژدەستدەت و دبىتە كەسەكى تەپەسەر، مينا ئەۋى چەندى كەسايەتيا (سەعید) د رۆمانا (بوھژىن)دا، د ئەۋى قۇناغا تەمەنىدايە ئەۋا (رۆسۇ)ى دياركرى، كو د ناقبەرا دوازە ۋەھژدە سالىدایە، بەلى ئەۋ نەرىتپىن جفاك و دەۋەرى يىن سەردەمى (سەعید) تىدا پەرۋەردەبوى، گەلەك جاران ناسناما ئەۋى لى ھاتىيە پىشلىكرن و كەسايەتيا ئەۋى ھاتىيە شكاندن، چونكى ئەۋ

ژينگه ها ئه و تيدا دژيا، ژينگه ها كا دویری خواندنیبو، بهلكو رژدييا خيزانی هه می ل سهر ئه وی چه نديبو دی چاوا زارۆكین خۆ وه كو میرخاسه كی نهریت په ریس په روه رده و فیركهن، ئارمانجا سهره كی ژى د په روه رده كرنیدا ئه و بویه هه رچه ند بخوینی دی هه ر كه فیه ژیر فشارا نهریتین جفاكه كی كو هندهك كه سین نه خوینده وار داناینه ژ بو پاراستنا به رژه وه ندين خۆ.

دیاره پیاده كرنا كه سایه تیا زارۆكان دناف به ره هه می كی رۆمانیدا ب ئه وی ئاسانی نابیت وه كو كه سایه تیا كه مهن، چونكى ئه و ده می نفیسهر هه و لده ت رۆلی پ بده ت، پیدفیه ل دویف په رنسیپین (رۆسو) ی ژجیهانا ئاشۆپ دویر بكه فیت. و ئه و به ره هه م و رۆله ده ریری ژ كه تواری و ژيانا راسته قینه بكه ت؛ چونكى د میانا ئه وی به ره هه می ئه ده ببیدا رۆماننقیس به رچاف وه رگرتنا دو ئارمانجان دكه ت:

ئارمانجا ئیكى: به رچافكرنا په روه رده یا جفاكى و ئه و سیسته می پ دهیته پهیره وكرن.

ئارمانجا دوی: فیربونا زارۆكى و خۆ قه دیتنا كه سایه تیا ئه وی د جیهانه كا ئاشۆپیدا و ئه و شیوی سیمایین كه سایه تیا ئه وی ژ ژيانا كه تواری هاتینه وه رگرتن. رۆمان ب خۆ رهنگه قه دانا ژيانا كه تواریا جفاكیه، زارۆكزی وه كو تاكه كی ئه فی جفاكى كه فتییه بهر دو سته مان: سته ما جفاكى و ئه و داب ونهریتین خیزان و جفاك ل سهر هاتییه ئافاكرن و سته ما دی سیسته می په روه رده ییه، ئه وی دانهرین ئه وی وه كو به شه كی سهره كی و قه قه تیا پی ژ هه مان جفاك داناین.

۲: زارۆك و رۆمان

۱-۲: كه سایه تیا زارۆكى د رۆمانا (بوهرین) دا:

۱-۱-۲: شیۆازی به ره فكرنا زارۆكى د رۆمانیدا: رۆمان رهنگه قه دانا جفاكیه، ژبه ر ئه فی چه ندى هه می ته خ و چینین ئه وی جفاكى د ئه وان رودانین د رۆمانیدا دهیته نفیسین به شداردبن. مه ره مژی هه بون و ئاماده بونا كه سایه تیا زارۆكى د ناف رۆمانیدایه، ئه و ئاماده بون و ده ستنیشانكرنا رۆلی ئه ی د نافرۆك و رودانین رۆمانیدا دهیته به خشین، ژبه ركو (كاره كته ر بو ئه وی بچویككرنا جیهانا كه تواریه) (مرتاض، ۱۹۸۸، ۹۷). ئانكو دیاردبیت كو ئه و جیهانا زارۆك تیدا دژیت وه كی یا مه زان نابیت، به لی چونكى زارۆك به شه كی گرنیدا ژيانا خیزان و جیهانا مه زنايه، له و ما كه فتنه ئه وی ل ژیر فشار و ده سته لاتا جفاكى و خیزانی شینوارین خۆ یین ده رونی و لاوازییا كه سایه تی ل سهر زارۆكى پهیدا دكه ت. رهنگه قه دان و به رجه سته كرنا كه سایه تیا زارۆكى وه كو كاره كته ر د ریره و ته فن و قه گیرانا رۆمانا (بوهرین) دا ل سهر وینه یه كی دو قولى هاتییه چین:

وینی ئیكى: وینی (سه عید) كه سایه تیا رۆمانی د ناف جفاكه كی گونیدا. جفاكه كی پاشكه فتی و قه ماى.

وینی دوی: وینی (سه عید) ی د ناف جفاكه كی باژیری و پیشكه فتیتر ژی گوندان دا. د هه ر وینه كیدا ژيانا كه سایه تی و اتا و هیما یین خوین هه ی (بكارئینانا زارۆكى د به ره هه مین رۆمانیدا ب سه نته ری كونترۆلكرن و گوهورینا ئاراسته یا كاره كته ر و نافه رۆكا رۆمانی دهیته هژمارتن و گه لهك جارن رويدانان به ره ف گه شه كرنی دبه ت)) (فوزی، ۱۹۹۵، ۱۹۱). بكارئینانا كاره كته ریا زارۆكى د رۆمانا (بوهرین) دا رهنگه قه دانا كه سایه تیا رۆماننقیس و ژيانا ئه وی ب خۆ بویه، و ئه وی فیاییه د میانا كه سایه تیا ئه وی زارۆكیدا قه گیرانا ژيانا خۆ و ئه و ژينگه ها جفاكى دگه ل ئه وان بارۆدوخین سیاسی یین ئه و تیدا ژیاى بكه ت. و (سه عید) وه كو هیمايه ك بو ته خه كا هه ژار و بن ده ست دهیته دانان د هه مان ده ما دبیته هیما و جه قه نكهك بو خوراگریا زارۆكه كی كو هه می هه ول ددان دكو بگه هیته ئارمانجه كی، و ب ریکا ئه وی ئارمانجی ئاستی خیزانا خۆ پی ئابوری و جفاكى بلند بكه ت. ئه و ریکا ئه وی هه لپژارتی، ریکا خواندن و په روه ردیبو، به لی د ریره و خۆدا توشی چه ندين ئاسته نگان دبیت، ئه گه ری ئه وانژی دزقریته سه پاندا سیسته می په روه رده یا جفاكى و هه بونا چینایه تی د جفاكى ئه ویدا.

ل دهستپیکا رۆمانا (بوهرژین)، فه گێری هه می تشاران فه گێرانا ئه وی دوخی دکهت ئه وی (سه عید) تیدا بوری نه خاسمه بشتی کولیزی ب دوماهی دئینیت و باوه رنما کولیزی وه ردگیت. فه گێر شیایه ب ئه وی شیوهی وه سا په یفا ب دارپژیت، ئه وه می خوانده فان دخۆبیت، هه ست ب وینه کی راسته قینه یی ژیا نا ئه وی قاره مانی دکهت، و وینه کی هزری ئیکسه ر دروست دبیت. ب راما نه کا دیر هزرا کاره کته ری هه می یا داپۆشیه ب ئه وان وینین نه خۆش یین ژیا نا ئه وی و خیزانا ئه وی، هه روه کی فه گێری هه می تشاران ویتی هزرا (سه عید) ی دیاردکتهت و دیژیت: ((شه هادا هه ژاری... شه روجفینیت ده یك و بابا زیده بیا خۆشک و برا... کچا جیرانا و لفلقینا دلئ ئه وی هه می دنا ف می شک و هنافین ئه وی دا په نگیابون... هه رهند ل به رچا فا مابو کو ل خویندنیدا زیره ک بیت و سه ربه که قیت) (ئا که ری، ۱۹۸۶، ۴۵) هه له بت ئه و بارو دوخین ئه ف کاره کته ری سنیه تیدا دبوریت ل گه ل پرنسیپین تیورا (رۆسو) یا یه کسان نینه؛ چونکی ئه و رۆزا (سه عید) ی چا قین خۆ فه کرین و ژجیهانا پاقر ده رکه فتی و هاتیه ئه فی جیهانی، هه می پشه ر هاتینه گوهورین و زارو ک که فتییه به ر ده ستی ژینگه هه کا بی وژدان، دویر ژ لایه نی په وهرده ی وه هر چ نه خۆشیه که هه یه ل سه ر ئه وی هاتیه سه پان دن. (سه عید) وه کو که سایه تیا سه ره کی یا رۆمانی ده یته هژمارتن، چونکی که سایه تیا سه ره کی به رده وام رۆلی پی ده یته به خشین، به لی ئه گه ر ته نها وه کو به شه کی بو د رۆمانیدا ل ئه وی ده می دچیه د چارچو فی وه سفکر نیدا، ژبه ر ئه فی چهن دی که سایه تیا (سه عید) ی ژ ئه وان که سایه تیا یه، ئه وین به ره می دانانا رۆمانی، مه رم ژئ ئه وه ناسنا ئه وی یا به لافکر یه ل سه ر هه می تیکستی، ئانکو هه ر چ که سایه تیه ک ب ئا خقی ت دی که سایه تیا سه ره کی رۆلی خۆ ل گه ل ئه وان دبینیتب ئاماژه دانا ئه وی ب خۆبیت. (الحارثی، حسین، ۲۰۲۳، ۵۶۷) هه روه سا رۆمانقیس که سایه تی هه لدبژیت و ل سه ر رودانین ژیا نا ئه وی ئا فاهی پی رۆمانی ددانیت، له و ما شیوا زین جودا دبنه فا کته ر ژبو ده ستپیکرن و به رده و امیونا فه گێرانی. ژ ئه وان شیوا زین که سایه تیا زارو کی وه کو نمونه ئه فی فه کۆلینیدا هاتیه وه رگرتن و هه فته ری پرنسیپین تیورا (ئه میل) یا (رۆسو) ی دبن:

۲-۱-۱-أ: شیوازی ژین و ژیا ر زاروکی:

ژبه رکو زارو ک تا که کی سه ره کی پی پیکهاته یا هه رجفا که کییه، ژبلی خیزان و ده زگه هی ن په روه رده پی یین فه رمی لایه نی په روه رده یا ئه وی دکه قیته سه رملین نفیسه رانژی، ئانکو ته رخانکرنا ئه وی به شی گری دا ی ب به رجه سه ته کرنا که سایه تیا زارو کی پیدی ب به رچا ف وه رگرتنا بارو دوخین ئه وین ده رونییه. ئانکو د میانا تیکستی ئه ده بییدا پهیره وی په روه رده ی به یته جیبه جیکرن.

هه ر وه کو (رۆسو) ی، کو سیسته می جفا کی و ئه و یاسایین ده یته سه پان دن رینگرن به رامبه ر دروستکرنا ئاراسته یا زارو کی، به لی ئه و پرۆگرامین ده یته ته رخانکرن به رچا ف کرنا سیسته می گشتی پی پیکهاته یا گه ردون و ژیا نییه و ئه و میژویا مرؤفایه تی تیدا بوری و هاتیه گه شه کرن. که سایه تی وه کی (رۆلان پارت) دیژیت: ((ناسنا ئه وی که سی دنا ف تیکستیدا هاتیه به لافکرن، ئه ف چهنده ژئ پشت به ستی ل سه رچه ندجارا دوباره بونا نا فی ئه وی دکهت)) (رزق، ۱۹۹۲، ۵۳). ده ستنیشانکرن و به لافکرنا سیسته می پیدانا رۆل گێرانی دنا ف تیکستین فه گێرانی دا ل سه ر هیزا بابه تی رۆمانی دمینیت، د رۆمانا (بوهرژین) دا نفیسه ر شیا یه ب ته کنیکه کا بژاره و پلانه کا هویر هه می فۆکسا رۆمانی ب ئیخیه سه ر که سایه تیا زارو کی کاره کته ر (سه عید) ی و ژیا نا ئه وی کریه بابه تی هه می کاره کته رین به شدار. گو تارا رۆمانی ژده ستپیکنی تا کو دوماهی به رچا فکرنا ویتی ژیا نا هه ژاری (سه عید) ی بو، ئه و بزا فا ئه وی دکر بو ب ده ستفه ئینانا دا هاته کی کو ژیا نا خۆ و خواندنا خۆ پی ب ریقه بهت. ب ئه فی ریک ئه وی دفیا بارگرانی ئابوری ل سه ر مللیت خیزانا خۆ سفک بکهت. د میانا کارکرنا ئه وی دا ره وشت و ره فتارین که سانین خودان ده سته لات دیار دبن. بو نمونه خودانی ئه وی کارخانا ل ده ف کاردکر،

دهمى(سهعيد) ژ قوناغا شهشى نامادهي دهر دچيت و خوداني کارخاني بهري نهوى نهجامان دزانيت، ئيکسهه خزمهتکاري فریدکەت ل دويڤ(سهعيد)را، بهلي (سهعيد) ژ بهر ترسا ژدهستدانا کاري و ترسا باي خۆ کو نابيت هيچ خه بهره کي خراب ل دور نهوان گوه ليبييت، گهلهک ي هشاربو کو چ رهفتارين نه رهوا و ل گهل جفاکي نهوى نهگونجيت، نهکەت، رۆماننڤيسي نهف چهنده ب ويته کي هزري د ميشکي خواندهفانيدا ويته کريه و تيدا هاتيه: ((تشته کي مهزن و ي غهريب بو کوخزمهتکاري ريفه بهري گوتي: کا (سهعيد)...کيه(سهعيد) ريفه بهري دڤيت..؟ وهسا بلهز وبهزي وشه پرهزي ناخفت...دلي(سهعيد) کهته چوکا، هيچ نه مابو هه ناسا نهوى چک ببيت.. هيچ گومانهک د دل ودهرونيت نهوى دانهبو کو هيچ مهسهله کا خراب نه کريه.. بهلي بوچي ريفه بهري هه نارتيه دي..؟ ل سهر چ بهس نهو داخازکريه..؟ کهته ب دويڤ خزمهتکاري ريفه بهري..هزرا هزروير ددل ودهرونيت نهويدا پهنگيايون.. دبیت کهسه کي ب خرابي باسي نهوى کريت...تشته کي نه ل جهي خۆدا ببيت سهر ملي نهوى و نهوي نه زانيت..؟)) (ئاكره، ۱۹۸۹، ۱۰۹). د نهفي ويئي رۆمانيدا ديار دبیت نهو بارۆدوخين دهروني يين ب سهر (سهعيد) يدا هاتين ترسه کا مهزنبو، نهو ترسه زي ژ بهر خيزاني ودهوروبهرايه، چونکي نهو ب نهوى شيوهي هاتيه پهروهده کون کو نابيت ژ سنورين پهروهردا خيزانا خۆ دهريکهفن(رۆسو) دبينيت کو رهفتارکون ل گهل زارۆکي ب کريار و رهفتارين مهزنان و سهروهدهريکون وهکو زهلامان ل گهل نهوان و ههلسوکهوتکون ل گهل نهوان کاره کي بي نهجامه، چونکي نهو سيستمه کي تايهته ب مهزنانغه، و زارۆک ل دويڤ ههزتين خۆ و نهو سيستمه ساده يي بي هاتيه سهردوني يي رهفتاري دکەت، لهوما (ئاراسته کرنا زارۆکي ب نهجامدانا هندهک کاران و دويرکهفتنا نهوى ژ قوناغا زارۆکيني، يان ترساندن و سزادانا نهوى نه گهره که نهو ژ راستيا دانپيدانان دوير بکهفیت)(فوزي، ۱۹۹۵، ۹۱). نهف چهنده دميانا تهرخانکرنا رۆلي رۆماننڤيسي ب براي(سهعيد) يي بچويک دايه ديارکون، دهمي ل بازاري، ل دهف(خه ياته کي) کاردکر، و ب بههانه يا مزگهفت و دهستئاڤي ژکاري درهفیت و دچيته ل گهل زارۆکان ياريان دکەت، و فهگير ب ويته کي دلسۆژ فهگيريت و ديڤيت: ((باي سهعيد، خدر ل جهم بهزازه کي دانا کو تشتا بو بدريت.. خدر فيره خه ياتي بو.. شهل و شهپک.. کورتهک وهيلهک قوتکيت ژنا، فيستان، کورته کيت ژنا هه مي ب چاکي ددورين، بهلي هيشتا زارۆک بو ب چاکي دونيا نه دنيا سي ل سهر ماکينا خه ياتي نه درونينشت تقيا باي نهوى ل سهر سهري راوهستابا تا شول کرنا... چاڤيت نهوى ژي وهرگه ريبا دا چيت گهريت... ناف بچويکا.. ب ههجه تا مزگهفتي.. نهده بخاني... خدر خۆ ب زهلامه کي مهزن دزاني... ما نهو نيه شول دکەت دا خيزانا مهزنا ب خودان کەت)) (نافع، ۱۹۸۹، ۲۹) کهواته نهف په رهگرافه ديار دکەت کو چ پرنسيپين مافي و پهروهده يي ب نهوى شيوي (رۆسو) ي بانگ لي دکر نه هاتينه جي به جيکون، به لکو پيشيلکرنا نهوان ياسايان کريه، نهوين ژ ئاسماني ول نهردیژي ب ياسايين داناي بو پاراستن و پهروهده کرنا زارۆکي هاتينه کون، بابه کي ب زوري زارۆکين خۆ ژخواندن دور دئخيت پيخه مهت کارکوني؛ چونکي بارۆدوخين ژياري ب زهمه تبون. بابه کي هه مي هيزا خۆ بکارئينايه دا نهوي چهندي ب چه سپينيت دهمي (رۆسو) ديڤيت: زارۆک ب جفاکي دهيته گوهورين(خدر) د ناف بازاري مهزناندا کاردکر، ههستدکر زهلامه و رۆژانين ژيانا خۆ يا زارۆکيني يا ژدهستدائينه وه کي فهگير ديڤيت: ((باي وي چو شول وکارا ناکەت ههر نهوه هه مي ب خودان دکەت.. فيجا بوچي ناخفتنيت قهلهو نهکەت ول ناف مرؤڤيت مهزن دانه نيشيت، گوهي خۆ نه ددا هيچ شيرهت وئامۆژکاري چه ند قوتابا ههر ئاگهه لي نه بو... دچو کوچک وديوانيت ئاغا وسه رۆک عه شيره تا... جڤين ددانه ف دهیکا خۆ دگهل براييت خۆ شهردکر بهلي لدهف باي خۆ يي ب دهسته لات بو)) (ئاكره، ۱۹۸۹، ۲۹-۳۰)، بهلي دهمي ههزيين نهوين زارۆکيني دلشن، ب ههر بههانه يکي بيت هه ولدهت ژکاري ب رهفیت، داکو بو دهمه کي کورت بو ياريين زارۆکان تهرخان بکهت. زيدهباري ژدهستدانا پهروهردا تايهت ياخيزاني، دبیت ب ريکا نهفي دهريکهفتن و

کارکردنی چەندین رەفتارین خراب بگریت. و ئەفە ژى رادەستکرنا زارۆکیە ب جیھانەکا بەرەلا و بی هەبونا سنۆرین پەرورەدەى، ئەفجا هەر دەمى رەفتارەکا نە دۆرست ئەنجامدا دا بێتە ئەگەرى قوتان و توندوتیژی دژی ئەوان زارۆکان و ئەفە ژى دبیته ئیک ژ ئەوان فاکتەرەکان ئەوین زارۆکی بەرەف لادانان دەت.

۱-۱-۲-ب: ئاستی رۆشنیری بی خیزانی (دەستەلاتا بابی و هەفتەرییا ئەوی ل گەل سیستەمی فیرون و پەرورەدی):

د ئەو سیستەمێن جفاکێن گرتی و دەستەلاتا باب سالاری ل سەر زال، سیستەمی خواندنیزی یان چونا زارۆکان بۆ قوتابخانی دی ب زەحمەت بیت، یان توند و تیژی ل سەر زارۆکان پەیدا دبیت، (رۆسو) د پەیرەۆکرنا بەرنامێن پەرورەدە و فیۆکریندا ل گەل هەردو لایان نینە، بەلکو ئازادیی د دەتە زارۆکی. د رۆمانیدا بابەتێن جۆراوجۆر دەینە ئاماژەپیکرن، ئەو بابەتێی گرتیدای ژیا نا جفاکی و تەخین ئەوینە، کەواتە لایەنی رۆشەبیری خیزانی گرنگییا خۆ د ئافاکرنا کەسایەتیا زارۆکیدا هەیه (ئیدوارد ساییر) ل دۆر رۆشنیری دیژیت: ((کومەکا بیروباوەرین جفاکێن وەرگرتینە ژباکێن بەری، د جەووەری ژیا نی ئەوان بیروباوەراندە دەیتە دین)) (منصور، ۲۰۱۶، ۱۱۴) ئەفە دیاردکەت، کو رۆشنیرییا زارۆکیی وەکو سامانەکی کەلتۆری ژ دایک و بابان دەیتە وەرگرتن. دناف رۆمانا (بوھژین)دا، رۆشنیرییا (بابی سەعیدی) گرتیدای ئەوان پەنسیپانبو ئەوین جفاکی داناین و ل سەر هەمیان هاتینە سەپاندن، لەوما د زۆریا کیریار و رەفتارین خۆدا، هیچ سیمایەکی رۆشنیری نەبو ژبلی ترسانی، ژ ئەوان (بابان)بو، ئەوین کارکرنا زارۆکی ژخواندن و قوتابخانی گرنگتر. بۆ نمونە ئەف دەمی ماموستایی قوتابخانی داخواری ژ دکەت کو (سەعیدی) فریکەتە قوتابخانی؛ چونکی بی زیرەکە، فەگێر دیژیت: ((جیرانەکی ئەوان سەیدایی مەکتەبی بو... گوتە بابی ئەوی بۆچی تو ئەفی کورەى ناھنیریە مەکتەبی.. ئەوی ب کەنیفە گوتی: ئەف کورە بی دینە وھیژای خویندنی نییە. ئەف ئاخفتنە دناف سینگی ئەویدا پەنگیا و دگەل ئەوی مەزن بی بەلی سەیدای گوتی نە کەکو... بی د هوسا دباشن و دی بی زیرەکی ژى بیت، بابی ئەوی گوتی نەبابو نە دی کەنگی وەسابیت؟)) (ئاگرەى، ۱۹۸۹، ۲۵-۲۶). ئاستی رۆشنیری بی بابی ب ئەوی شیۆەبیو کو ئەف ئاخفتنێن شکەستی گوتینە کورى خۆ و بۆ ئەگەر کو کاریگەری ل سەر دەرونی (سەعیدی) بکەت، چونکی تاکو دوماھییا رۆمانی خواندەقان ب خۆژی هەست دکەت کو (سەعیدی) کەسایەتییەکا شکەستیە، بەلی ئەگەر ئەقان ئاخفتنا ب شیۆەکی نەریی کاریگەری ل سەر ئەوی کریت ژ لایەکی دیترفە بۆ ئەوی بویە پالدر کو دەرئەنجامی خواندنا ئەوی کەسەکی سەرکەفتیبیت و بیبیتە نوژدار. (تیرجوت) وەکو فەیلەسوف ل سال (۱۷۵۱) بەری (رۆسوی) دیارکرییە: کو (میشکی زارۆکی بی پرە ژ ھزرویران، تیگەھشتنا ئەوان یا ئاسان نینە) (الابراشی، د.ت، ۶۷). ئەفە دیاردکەت، کو قۆناغین دەستپیکری بین ژیا نا زارۆکی ژگرنگترین قۆناغین ئافاکرنا کەسایەتیا ئەوی دەینە ھژمارتن، لەوما لایەنی رۆشنیری بی دایک و بابان گرنگییا خۆ هەیه. (بابی سەعیدی) ی ژ لایەکیفە ئەو باب سالارە د بریارین خۆدا بی توندە و ژلایەکی دیفە ب خیزانفە کەفتینە ل ژیر دەستەلاتا ئاغای و جفاکی ئەوی سەردەمی، ئەفە ژى ئاماژەیه کە کو ئاستی رۆشەنیری دایک و بابان د ئاراستەکرنا ریکا زارۆکیدا رۆلی خۆ هەیه، چونکی بلندیا ئاستی رۆشنیری ھاریکارە بۆ پەیداکرنا ئارامیا دەرونی ل دەف زارۆکی و ئەفە ژى پشت بەستنی ل سەر ھندەک ئەلەمپنتا دکەت، ژ ئەوانژی: فیان و حەژتیکرن.

رۆسو ب شارەزایی پەنسیپین پەرورەدی بۆ (ئەمیل) دەستنیشانکرینە، مەرەم ژ (ئەمیل) یژی ھەر زارۆکەک بیت د ناف ھەر جفاکەکید، چونکی ئەوی ئەف نافە بۆ ئەوی تەخا جفاکی دانایە، و ھەرئەوہ بنیاتی ئافاکەر بۆ جفاکەکی، یان رۆشنیریەکا فەکری بەرامبەر شارستانیەتی، یانژی گرتی و کەفتنا ئەوی ل ژیر دەستەلاتا یاسایین جفاکی.

۱-۱-۲-ج: چەوساندنا لایەنی دەرونی بی زارۆکی:

رۆماننقیس وه کو وینه گرهك ب هویراتی هه می قولچکین تارى و رودانین ژيانی وینه دکهت. ژ ئەوانژی ئەو بارى دەرونی کاره کتهرین ئەوی تیدا دژین، نه خاسمه ئەو رۆمانا کاره کتهری ئەوی زارۆک بیت، ئەوی دەمی ئەرکی رۆماننقیسی زهحمه تر دبیت، چونکی تیگه هشتن د بیدهنگیا زارۆکیدا وئەو تۆره بون، یان خۆشیین ئەوانژی ب ئەوی شیوهی نابیت وه کی یا مهزنه کی. (رۆسو) ئاماژه ب ئەوان ههستین دەرونی دکهت، ئەوین ل دهف زارۆکی پهیدا دین ئیکه م دوخ ژى ((دوخی هه لچونیه)) (لوقا، ۱۹۵۸، ۶۳) ئەگەر دویچونه کا شروقه کری بو ئەفی دوخی بهیته کرن، دیار دبیت کو هه می رهفتارین مروقی یین خۆش و نهخوش ژ هه لچونی دهستپدکتهت. هه رچه نده رۆسو (۱۷۱۲-۱۷۷۸) بهری (فرویدی) (۱۸۵۶-۱۹۳۹) یی ژیاى، به لی ئەو بنه مایین د(ئهمیل)یدا هاتین ژبو بهرچاف وهرگرتنا بارۆدوخین پهروهدهی یین زارۆکی به شه کی نهراسته وخۆ بون ژبهرچاف وهرگرتنا دەرونی ئەوی زارۆکی. ئەو قۆناغا (رۆسو)ی دهستنیشانکری بو فیرون و پهروهردی کو دوازه سالیه، (د تیۆرین دەرونی ژیدا ب قۆناغا نمونهی دهیته هژمارتن، چونکی هندهك گوهورینین فسیۆلۆژی د لهشی سنیهلیدا پهیدا دین ژ ئەوانژی غه ریزا سکسی، گوهورینا ئاراسته یین جفاکی و هزرین ئەوی، تیکچونین دەرونی د ناقههرا رازیون ب ئەوان گوهورینین لهشی و دەرونی و هافیون و هه لپارتنا سه ربه خوئی د ژیا نا خۆدا و دهستنیشانکرا ناسناما تایه تا خو وه کو تاکه کهسه کی ب هژمار د ناف جفاکیدا) (اسماعیل، ۲۰۰۸، ۷۲). (سه عید) دهردو قۆناغین خۆیین سه ره تایی و ئامادهیدا دوجاران ههستین ئەوی بهرامبه ر نفشی می لشینه، جاره کی ل باژیری ئەوی بهرامبه ر (په ری) یی ئەوا جیرانا ئەوان، به لی کچا دهوله مهندابو هیشتا یا بجویک با یی ئەوی دایه دهوله مهنده کی (سه عید) توشی تیکچونه کا دهرونی دبیت و ژدوره یلی دره فیت، داکو ل گه ل هزر وخه مین خو بژیت. فه گیر ئەفی چه ندی فه دگیریت، چاوا (سه عید) ی زانی کو ئەو کچا ئەوی چه ژیدکر یا شویکری ((ئه فه چی یه ل مالا حاجی وه سا قه ره بالغه؟ ده یکا ئەوی ژى گه لهك ب هسکیفه به رسقا ئەویدا دافه وگوت: ئەفه (په ری) یا کچا خو دا شو ی دا کوری دهوله مهنده کی... هینه ناخفتن دچونه دمیشکی وهینهك نه.. به لی ل ده می هزرا (په ری) یی د هاته بیره ئەوی.. حالی ئەوی ئالۆدبو ل ئەوی ده می گه لهك هوزان دنقیسین... ژن بینه دوژمنیت ئەوی.. نه دفیا دهنگی ژنا بگه هیت گوها په یفا (قیان) یی هه مو ده ماریت ئەوی (گرژدکر) ((ئاکره ی، ۱۹۸۹، ۵۰-۵۳). دیسان ده می د قۆناغا دوازه سالیی و پنه لدا هه مان دوخ ب سه ردا هاتیه بهرامبه ر گرنگیدانا قۆتابیه کا هه قالا ئەوان ب نا فی (هه یفا)، دیسان کچا دهوله مهندابو، ئەسته مبو با یی ئەوی ب چه ژیکرنا ئەوان رازییت، به لی دهستپدشخه ری و دانپیدانا (هه یفا) یی وه کو کچ ب چه ژیکرنا (سه عید) ی د جفاکه کی گرتیدا تشته کی ب شهرم و سه رسورمانبو. رۆماننقیس ژ زارده فی (هه یفا) یی فه دگیریت و دیژیت: ((نهو تو بیه سه یدا یی من.. تا تو تویره نه بی وکه رییت ته ژمن فه نه بن.. ئەز نهو دیژمه ته کول ئەفرۆشه ته دل ی من کری وکه س نه شیت ته ل دل ی من ده ربینیت)) (ئاکره ی، ۱۹۸۹، ۱۲۰). رۆماننقیس ئەفان رودانان یی بهرچاف وهرگرتنا بنه مایین پهروهدهی دچنیت، به لی ل گه ل قه لفاندنا ههستین (سه عید) ی کو د قۆناغا سنیهلیدایه هاوسهنگیا ئەویا پهروهدهی وجفاکی رادگریت و ژ سنۆریت یاساین خیزانا خو دهرناکه فیت و هه رده م خو ژ نهجامدانا هه ر کار و کریاره کا خراب دپارژیت، ژ لایه کیفه ئەو ژ جفاکی دترسیا و ژ لایه کی دیتره ئەو ب خو کۆره کی په یامداربو ب په رنسییین ئاینی و مروقه کی دینداربو. ئەفه ژى ئیک ژ ئەوان بابه تانبو ئەوین (رۆسو) ی ئاماژه بوکری؛ چونکی ئەو ئیک ژ فه یله سوفین چه رخ ی روناکییرییبو، ل (دیرا) و ل به رده سته که ساین ئولدارین کرسیتان فیری خواندن و پهروهده و ئاکاری و په یامدار یی بو.

۲--۲: به ره فه کرا په رنسییین پهروهده و فیترکی د رۆمانا (بو هژین) دا:

(رۆسو) ی د فه لسه فا خۆدا ئارمانجه کا تایهت هه بو، ئافاکرنا که سایه تیهه کا ب هیز و هاوسهنگ بو زارۆکی د ناف هه رجفاکیدا دانابو، د ئەفی بواریدا دگوت: ((مروقی هه ژار پیدی ب فیترکی نین، چونکی زارۆکی هه ژاران ب خو دشیت

ب پشت بەستنا ل سەر خۆ ببيتە زەلام)) (الابراشى، د.ت، ۹۰)، ل دويف ديتنا ئەوى زارۆكى ھەژاران نيشانين بىرتيژي ل دەف ديار دبن، بەلى چونكى گرنكى پى ناهيتتە دان، لەورا ھەمى ب سەرناکەفن ئەو ژينگەھا (سەعيد) و خۆيشك و براين خۆ تيدا پەرودە دەبوين ب ھەمى پيفەرژين خۆفە يا دويربو ژ پرنسيپ ساخلەميا جفاكى و دەرونى، چونكى توندوتيژى، قوتان، زەليلكرن، پاشقەبرن، شكاندنا دل و دەرونى، و كاركرن ب زارۆكى و دويرئىخستنا ئەوى ژخواندنى و چەوساندنا ھەز و ئارەزوين ئەويپن فيربونى.. ھەمى بەشەكى سەرەكى بون ژ ژيانا كارەكتەرى رۆمانى و ئەو جفاكى د ناڤدا ژياي. ئەفە ژى بۆينە ئەگەر كو زۆر جارن ھەزرا رەفيعى ژ ئەوى جفاكى تاكە ريك بويە بۆ ئەوان. و زیدەبارى ئەفە چەندى (سەعيد) ھەفركى بارودوخانبو و شيايە ئەفە پرنسيپا (رۆسو) ي بشكيت و دياربەكت كو (رژديا) ئەوى ئەگەرەك بو كو ئەو ژ ژينگەھا باژيرەكى بچويك بەرەف باژيرەكى مەزن بچيت و ھيتا زارۆك بەكەفیتە بەرسينگا سەختين ژيارى و خواندنى پيكفە تاكو بويە نوژدار، ئەف چەندەژى ئامازەيە كو ھەژارى و ستەما باي ئەوى و تورەيا ئەويا بەردەوام بۆينە پالندەر كو ئەو ببيتە نوژدار.

رودانين رۆمانا (بوھژين) ل سەر سەختين قوناغين ژيانا جفاكى كوردى دئاخفيت. ژ ھەمى لايناڤە مافين مروفي دپيشيلكريبون، زارۆكى ھەر چ بەھا بۆ نەھاتبو دانان، ژبەر ئەفە ھنارتنا ئەوان بۆ قوتابخانى وەكى بارەكى زیدەبويە ل سەر ملليت دايك و بابان، (سەعيد) ي زۆر ھەز ل خواندنى دكر و ھەز دكر ببيتە (نوژدار) داکو بشيت ھاريكاريا مروفين ھەژار بەكت. بەلى باي ئەوى دڤيا ھيتا ئەو زارۆك بچيت كاربەكت، چونكى جفاك جفاكەكى ساخلەم نينە، لەوما ئەو كەسین د ناڤدا دژيت ھەمى نەساخين (داء العظمه) نە، ھەمى ھەولین ئەوان تەپەسەر کرنا خەون و ھيفين زارۆكانە، نەساخسە ئەگەر زارۆك ژتەخا ھەژاربيت، د رۆمانيدا ھاتيبە: ((سەيداى عەرەبى بەتەك بۆ ئينابو كول سەر باخفن ئەوژى (تەل پاشەرۆژى دڤيت بى يە چى) سەعيد گەلەك ب جوانى و ريكوپىكى نڤيسى بو: من دڤيت بىمە نوژدار ژان و ئيش و ئازاريت خەلكى كيم بەكم.. ئەف ئاخفتنە بيبە سەرھاتى يارۆژى ل چاپخانە و ديوانخانە و مالادا كەتە سەر ئەزمانى خەلكى.. باي كچكى ل بەر دەرگەھى يى راوہستياى بو.. گازيكرى وەرە وەرە كور.. ئەفە چ بەحسە خەلك قەسا ب تەفە ديژيت.. ئەفەندى تە دڤيت بيبە نوژدار؟.. ئەز نەشيم زارۆكيت خۆ بنيرمە خواندنا نوژدارپى تو يى لات و بى دەستھەلات و جل درياى دچو د بەريكىدانە.. تە دڤيت بيبە نوژدار.. بەسە بەسە ئەفە قوانى بشكيتە و نەبيژەفە.. دكتورپى پارە يى دڤين)) (ئاكرەى، ۱۹۸۹، ۴۱-۴۲) ژبلى شكاندنا ھەست و دەرونى (سەعيد) ي زارۆك، كيمكرنا بەياى مروڤايە تيژى ب خۆفە دگريت. پينگە ھشتنا ئاستى رۆشنيرى يى تاكين جفاكى فاكترەكى ھاريكارە بۆ دروست ئاراستە كرنا ريك زارۆكان، و جفاك دڤيت ببيتە پالندەرەكى ئافاكەر، يانزى ئەگەرى شكەستنا كەسايەتيا زارۆكى و ئوميدىن ئەوى. د ئەفە نمونيدا خويا دبیت كو توشبونا زارۆكان ب دوخين دەرونى يين توند ژئەنجامى رەفتار و ئاخفتين دەوروبەرايە. ھەلبەت ئەفەژى دژى بنەماين (رۆسو) يە، د ھەمان دەمدا يا يەكسانە ل گەل ديتنا ئەوى دەمى ديژيت: جفاك زارۆكى بەرەف خرايى دبت.

د ئەفە رۆمانيدا ھەمى تشت بەروفاژى پرنسيپ (رۆسو) يبون، ل ئەوى دەمى (رۆسو) ي دگوت: ((ل ژپى دوازە ساليى دەمى كاركرن و فيركنا زارۆكە بۆ قوتابخانى و ئاراستە كرنا ريك ئەويە)) (الابراشى، د.ت، ۷۸) كارەكتەرى (بوھژين) زارۆكەكى كاركەربو و دچو قوتابخانى، كەواتە دياردكەت كو د قوناغين ئەفە تەمەنيدا زارۆك وەكى كەسەكيبە تشتى ژ دەوروبەرى و جفاكى و ھەردگريت، لەورا پينگە ھاندنا ئەوى ب پرنسيپ ئاكارى، دبیتە ريكەك بۆ بەرھەفكرنا ئەوى بۆ فيربون و خواندنى، بەلى ئەوا د (بوھژين) دا ھاتى ستەمكاريا باي (سەعيد) ييە و نە ھنارتنا ئەوان بۆ قوتابخانى ژبەر كاركرن و داينكرنا پارەيە بۆ مال، د رۆمانيدا ھاتيبە ئامازەكرن ((ل ھيفيا ھندى بو باي ئەوى كو ئەگەر ھەفت سال تەواوكرن ل ژپى خۆ دى ھنيرە لالى مەلا بۆ خويندنا قورئانى و مەلاتي)) (ئاكرەى، ۱۹۸۹، ۲۵). ئەفە ئيك ژ ئەوان ريكابو، ئەويين

د سەردەمێن کەفندا بۆ فێرکنا زارۆکان بکاردهات، بەلێ ئەوا بابێ (سەعید)ی کری بۆراندنا سالە کێبو ژ ژێ ئهوی کوی ههفالین ئهوی چوینه قوتابخانی، بەلێ نهخویندهواریا بابێ (سەعید)ی و بەردەوام تۆرەبونا ئهوی ئەگەرە کبو کوی زارۆکێن ئهوی گەلەک ژێ بترسن و نهچاردکرن بچن کاربکەن ههپشتا د ژێ پینج و شەش سالییدا و هەر دەمی ئهوان کریا شولێ خۆزی وەرگرتیان بابێ ئهوان ژێ ستاند. ل جهی وەرگرتنا خۆشی و سەربۆران بەری قوئاغا دوازده سالیی هەر وههوه کوی (رۆسو) دیژیت، (سەعید)ی و خویشک و برایی خونهخۆشی و دەردهسەریبون د دەستی بابێ و جفاکی بی وژداندا دیتن. زیندەباری ئهفی چەندی هەر وهه کوی (رۆسو)ی ئاماژە پیدای کوی د ژێ دوازده سالییدا خواندن و فێرکرن ل دەف زارۆکی دەستپیدکەت، ل دەف (سەعید)ی ژیلی خواندنی کوی هه می هیزا خۆ د مهزاخت داکو نمرین باش ل قوئاغا ئامادهی ب دەستقه بینیت و بگههیتە ئارمانجین خۆ و ببیتە نوژدار، ئهوی ل کارگههه کێژی کاردکر داکو بشیت مهزاختین خواندنا خۆ دابین بکەت. بۆ نمونه فهگیری ب ئهفی شیوهی بارودوخ (سەعید)ی دیار کریه ((پاش ماوهیه کێ کیم شولهک ل کارخانه کچینییدا بۆ خۆ پیداکر ب هاریکاریا ههفالی خۆ مامی ئهوی خودان کارخانه بو. ئهوژی ل گهله ئهویدا بو گهلهک جار ب خویندن و باغی شاریدا پیکهه دخویند. خزمهتکاری ریشه بهری گوتی: کای سەعید.. کای سەعید ریشه بهری دفت.. وهسا بلهز و بهزی و شهپزه ئاخفت.. ریشه بهری گوتی: تول قوتابخانی دخوینی..؟ سەعیدی گوت: بهلێ ئهزبهنی ئهز ل سالا دوماهی ل خویندنا ئامادهی. ریشه بهری گوتی: ته ئهز مونا دوماهییا سالی دایه..؟ سەعید بهرسف دافه ب دل لهرزین گوتی: بهلێ قوربان.. ل ئوتومبیلی سیاریو.. ئوتومبیلی ناز ل عهردی دکرن یا نی بو.. ل بهر دەرگههی خویندنگههی راوهستی (سەعید) هاته خاری ب جلکیت شولیکه هه می ههفالیت ئهوی ل ویری بون.. جهنابی ریشه بهری ئهفه سەعید هات، ریشه بهری خویندنگههی ژ ریشه بهری کارخانی تورهترو ههچ دهه می ک ل گهله قوتابیا پیکه نین وئاخفتن نه دکرن.. ب جلکیت ب روینی مه کینی فهدای نهشیا روینیت.. سەیدایهک ههستافه وپیلکی ئهوی گرت ول جهی خۆدانا وگوت: شهرمی نه که نمریت ته ئه نجامیت ئهفان جلکیت روینیدا پیت ته نه.. شهرم نه که.. حه مو هاته بهرچافا وگوتی ئهزبهنی کای دختور.. ئهفه ل بهرچاقتی ته (سەعید) ل کولیچا نوژداری هاته وەرگرتن ودی بیته دختور) (ئاکره، ۱۹۸۹، ۱۰۶-۱۹۳).

سەرهرای نهخوشیپین ژیا، ئهوین (سەعید) تیدا دهر بازوبی، ئه و توندیپن د ههر شهش سالیپن دهستپیکنی یین ژێ خۆدا بۆینه ئهوی پەند و پالدهر تاکو گههشتیه قوئاغا دوماهییا خواندنی کوی ههقه بهری قوئاغا سنیله پ و لقینا ههست و حهزایه بهلێ شیا خۆ بهرامبهر ئهوان حهزان راگریت و دهست ژ ئارمانجا خۆ بهرنه دهت، بهلێ ههژاری بۆیه ئه گهر کوی نه گههیت دهستی (ههیفای) و هه کوی خیزان بگریت و ببیته بهشه کێ ته مامکه د ژیا نا ئهویدا، ژ بهر کوی جوداهیا چینایه تی د نافهرا ئهواندا ئاستهنگی هه ره مه زنبو و چه ند (سەعید) د خواندا خۆدا سه رکه فتیبا، باب (ههیفای) ی رازی نه دبو کچا خۆ بده ته که سه کی بارودوخین ئهوان یین ئابوری بی سه روبه رین و ژیا نا کچا ئهوی ل ئهوی ئاستی نه بیت ئهوا ل مالا بابی خۆدا دژیت. ههروه کی فه گیری دیژیت: ئاستی (ههیفای) ی و دهوله مه ندیا بابی ئهوی کیه ئه ول کیه ئه فه چ حاله که هه می گا فا دهیباب که فیه ته د گردا فا فیانا دهوله مه ندوخودان پارادا)) (ئاکره، ۱۹۸۹، ۱۱۸). ئه ف بارودوخ (سەعید) تیدا، ژیلی سهختیا ژیا نا ئهوی کارتیکن ل سه ر دهرونی ئهویژی کریه. ههپشتا ئه و زارۆک ههست ب شکه ستنا دلێ خۆ کریه، بهلێ که سابه تیبا ئهوی هه رماییه پیکه هشتی. (رۆسو)ی د نقیسینا پره نسپین پهروه ردهیدا، د ناف پهرتوکا (ئهمیل) دا، ئاماژه ب بنه ماییپن پهروه رده کرنی کرینه ئهوژی:

ئیک/ پهروهردا نهرتی (پهروهردیا نازاد): ئه ف جوژی پهروهردی ژ دایکبونی تاکو دوازده سالیی دهیتته هژمارتن. د ئهفی ماوهیدا (رۆسو) کومه له کای بنه مایان بۆ پهروهرده کرن و خودانکرنا زارۆکی داناینه، ئیک ژ ئهوان خالین گرنگیپن (رۆسو)ی ئاماژه پیکرن ئهوه ((دویرئیکه ستنا زارۆکی ژ هه می شیوه وپهنگین توند وتیژی و سه پاندنا دهسته لاتی و کونیا لیه تی د

خودانكرنيدا و پيداكرنا خهم وگوفانان بۆ زارۆكى)) (وظفة، ۲۰۱۵، ۱۶). بكارئینانا ئەفان رەفتاران بەرامبەر زارۆكى دبیته ئەگەر ئیكچونین دەرونی و گیروبوونا گەشە کرنا لەشی و میشکی و دبنیاتدا ئەفە ب خۆ رینگن بەرامبەر ئازادیا مروۆی. درۆمانا ناقبریدا هەمی ئەف رەفتارە ل سەر (سەعید) ی و براین ئەوی هاتینە ئەنجامدان، لەوما ژى هەمی دەما (سەعید) هەست ب کیماسی دکر و کەسایەتیە کا زەلیل هەبو. بنەمای ئەف پرنسپیی ئەو کورنیک بەرامبەر زارۆكى بهیته فە کرن، کو ئەو ب خۆ وب شیوه کى سروشتی ی باش فیربیت، ب ئەف چەندى گەشە کرنا کا میشکی و دەرونی یا ساخلم ل دەرفەى بازەنیین کەرب فەبون و باب سالاری و خەموکی پەیدا دبیت.

دو/پەرودە ئەرتی: ئەف قۆناغە ژ ژیی دوازده سالی دەستپدکەت، هەلبەت بنەمایین پەرودەى د ئەف قۆناغیدا جوداهیی ب خۆفە دبیت، چونکی ئەو زارۆک مەزنبویه و د زۆر کار و کریاندا پشت بەستن ل سەر خۆ کره، ئەو جورى هەستی ی د ئەف قۆناغیدا پتر دەیتە دیتن (هەستی دلپیفەبونتیە) (لوقا، ۱۹۵۸، ۱۸۰). کەواتە دیاردبیت کو هەستیاریا کەسایەتیە ئەوی گەشە کره. دەربارەى فیروبی (رۆسو) دیژیت: ((دەمی زارۆک دگەهیتە ژیی دوازده سالی ی بەرهه فە بۆ خواندن و فیروبی)) (البراشی، د.ت، ۷۸). د زۆبەیا ئەوان رۆمانین زارۆک وەکو کارەکتەر د ناقد بکارهاتی، مینا رۆمانا (بوهرین)، زارۆک بۆیه نمونەیا ئەوی جفاکی و نمونەیا خۆراگری ئەوی بەرامبەر یاساین توندین خیزان و جفاکی. د بیافی دەرونی، زارۆکی ئەف قۆناغی هەلگری هەندەک ساخله تايە ژ ئەوانژی: (ساخله تین میشکی، ئەف ساخله تە یا ناسیارە ب تیکەلکرنی د ناقبەرا خەون و ژبواریدا، و ساخله تە هەلچونی، ئەوا دبیتە پالدەرە کى بەردەوام ل ریکین تیرکنا ئەوان پیدفیاتین ل دەف زارۆکی هەین) (عمیش، عبدالقادر، ۲۰۰۳، ۶۸). (سەعید) د ئەف قۆناغیدا پیدفیبو کەسەک هەبیت چەوا هاریکاریا (سەعید) ی بکەت ئەو ئارەزویا بۆ خواندنی و بلندکرنا سەری باب و دەفەرا خۆ ب دەرئینانا نمرین بلند ل قوتابخانی، ئەفەژى ئیک ژ ئەوان ریکان، ئەوتین نقیسەری ژبو دیارکنا ئارەزویا زارۆکی ل سەر خواندنی بکارئینای و ئەو ژینگەها هەژار چەند کارتیکرنی ل ئافاکرنا زارۆکی دکەت.

ئەنجام:

پشتی ئەف فەکۆلینە ب دوماهی هاتی ئەف ئەنجامە ژى دیاربون:

- ۱- تیورا (ئەمیل) یا پەرودەیا (جان جاک رۆسو) ی نەشیایە دەمی سەردەم و جفاکاندا ماف و حەز و ئارەزویین زارۆکی ب پارێزیت ژبەر دەستەهلاتا باب سالاری د جفاکین پاشکەفتیدا و ئەو توند و تیریا بەرامبەر زارۆک و ئافەرەتان دەیتە کرن.
- ۲- پینگیریکرن ب ئەوان پرنسپین (رۆسو) ی د تیورا (ئەمیل) د بواری پەرودیدا دانین ل سەر رۆمانا (بوهرین) و کارەکتەر و رودانین ئەوی هاتینە لادان و بنپیکرن ب تاییەت د ناف خیزانی و ئەندامین ئەویدا.
- ۳- مافی زارۆکیە د قۆناغین تەمنین جیاوازا (ژ ئیک سالی تا دوازده سالی) دەمین خۆش و چێژی ژ هەقالینی و یاریان و بکارئینانا حەز و ئارەزویین خۆ دبنە رینگر بەرامبەر گەهاندا ئەف خۆشی و چێژ وەرگرتی هەرەکو د رۆمانیدا ئاماژە ی هاتیە دان.
- ۴- هەردەم ئاستەنگ و بارودوخین ژیانى نابنە رینگر بەرامبەر گەهاندا ئارمانجان، بەلکو هەندەک جاران دبنە پالدەرە کى بهیز ژ بۆ گەهاندا ئارمانجین چافەرئیکری، هەرەکو کارەکتەری رۆمانا (بوهرین)، (سەعید) ی و چاوانییا گەهاندا ئارمانجا ئەوی- بۆیه نوژدار- سەرەرای سەختیا ئەوان بارودوخین ب سەردا هاتین

5- تیورا (رؤسو) ل سهر چفائی کوردی سهردهم و یاسایین ئهویپن جفاکی تا رادهیه کی دهیته سهپاندن، بهلی د سهردهمین بۆریدا، چونکی جفاکه کی پاراستیوو، دهستهه لاتا جفاکی و باب سالاری ئیک ژ ئهوان پرهنسیپانبو، ئهویپن ل سهر زارۆک و مهزنان بی دهستویردان دهاتنه سهپاندن.

لیستا ژێدهران

قورئانا پیروز:

- ئاكرهه، نافع، (۱۹۸۹)، بوهژین، رۆمان، چاپا ئیكی، ئەمبنداری گشتی رۆشنیری و لاوان، بهغدا.
- الابراشي، (۱۹۶۷)، محمد عطية، اصول التربية لجان جاك رؤسو، دار الكتاب العربي، القاهرة.
- ابن كثير، عماد الدين ابن الفداء اسماعيل الدمشقي، (۲۰۱۷)، تفسير القرآن العظيم، المجلد الخامس، ط ۱، المكتبة الاسلامية، القاهرة.
- جينيت، جيرار، (۱۹۸۹)، نظرية السرد (من وجهة النظر والتأثير)، ت: ناجي مصطفى، ط ۱، منشورات الحوار الاكاديمي.
- حرير، سامي محمد هشام، هشام، حرير إنشاد محمد، (۲۰۰۸)، تأديب الطفل في المنظور الاسلامي والتربوي، دار البداية، الاردن.
- حسن، اسماعيل محمود، (۲۰۰۸)، في ادب الاطفال، دار الفكر العربي، القاهرة.
- الحملة العالمية لحقوق الانسان، اتفاقية حقوق الطفل، الامم المتحدة، نيويورك، المادة (۱۰).
- رزق، خليل، (۱۹۹۲)، تحولات الحكمة- مقدمة لدراسة الرواية العربية، مؤسسة الاشراف للطباعة، بيروت.
- رؤسو، جان جاك، (۱۹۵۶)، أميل او تربية الطفل من المهد الى الرشد، ت: عادل زعيتر، مؤسسة الهنداوي، المملكة المتحدة.
- رؤسو، جان جاك، (د.ت)، اميل او تربية الطفل من المهد الى الرشد، ت: نظمي لوقا، الشركة العربية للطباعة.
- عبدالحميد احمد، رشوان حسين، (۲۰۰۵)، علم الاجتماع النفسي -المجتمع والثقافة والشخصية، مؤسسة شباب الجامعة، فلسطين.
- عميش، عبدالقادر، (۲۰۰۳)، قصة الطفل في الجزائر، ط ۱، دار الغرب للنشر، وهران- الجزائر.
- فوزي، منير، (۱۹۹۵)، صورة الطفل في الرواية المصرية، ط ۱، الدار الدولية للنشر، مصر.
- مرتاض، عبدالملك، (۱۹۸۸)، في نظرية الرواية، سلسلة عالم المعرفة، الكويت.
- وهبة، مجدي و المهندس، كامل، (۱۹۸۴)، معجم المصطلحات العربية في اللغة والادب، الطبعة الثانية، مكتبة لبنان، بيروت.
- خليل ناصر، عقيل، (۲۰۰۳)، تكامل الانا وعلاقته ببعض المتغيرات، رسالة ماجستير جامعة بغداد.
- بو روح عماد، (۲۰۰۱)، نمط البيئة الحضرية وعلاقتها بتشكيل سلوك الفرد، مجلة الابراهيمي للعلوم الاجتماعية والانسانية، العدد (۹)، جامعة بانه، الحاج لخضر.
- منصور، نجوى، (۲۰۱۶)، هوية الطفل الجزائري في رواية الكبير ل محمد ديب، مجلة الاشكالات، معهد الاداب واللغات، مركز جامعة تامنغست، الجزائر.
- وظفة، علي اسعد، (۲۰۱۵)، الثورة التربوية في فلسفة جان جاك رؤسو، مجلة نقد وتنوير، إصدار خاص، مارس/اذار.
- الحارثي، عمر عيضة حسين، ۲۰۲۳، بناء الشخصية في رواية سيرة حمى للروائي خالد احمد يوسف، مجلة الاداب للدراسات اللغوية والادبية، كلية الاداب، جامعة ذمار. المجلد ۵، العدد ۳.
- شرقي، مؤيد منفي محمد، (۲۰۱۵)، المتغيرات الثقافية المؤثرة في ادوار المجتمع العشائري، مجلة الاداب، العدد (۱۱۴)، جامعة الانبار.
- الطنيجي، بينة مطر، برهومي وفاء، ۲۰۲۳، اثر العنف الاسري على سلوك الانحراف في لدى طلبة المرحلة الاعدادية، مجلة الاداب، جامعة الشارقة، كلية الاداب والعلوم الانسانية والاجتماعية، العدد ۱۴۵، حزيران.